

זילת
לשוויון וזכויות אדם

אם אשכחך

**מבט על ירושלים מפרספקטיבה מגדרית
ומפריזמה של זכויות אדם
לציון 54 שנות כיבוש
ו-20 שנה להחלטה 1325**

יוני 2021

אם אשכחך

מבט על ירושלים מפרספקטיבה מגדרית
ומפריזמה של זכויות אדם
לציון 54 שנות כיבוש
ו-20 שנה להחלטה 1325

מחקר וכתביבה:
עדי גרנות

צוות היגוי:
פרופ' נעמי חזן
פרופ' גליה גולן
ד"ר יהודית אופנהיימר
העיתונאית גב' חולוד מסאלחה
גב' נועה פינטו

עריכה: נחמה קרפול-בורק
עיצוב: ניב פרידמן

כותבת הדו"ח, עדי גרנות:

בת 37, חיה בדרום תל אביב. בוגרת התוכנית האינטרדיסציפלינרית למצטיינים במדעי הרוח והאמנויות באוניברסיטת תל אביב, ובעלת תואר שני בתקשורת פוליטית מה-London School of Economics. עבודת התזה שלה בחנה את התפקיד של הבניית נרטיבים של פחד בכל הנוגע להתקבלות ה-BDS בקרב ישראלים יהודים. מוזיקאית ובוגרת בית ספר רימון למוסיקה במסלול לזמרים יוצרים, כותבת ומפרסמת מוזיקה פוליטית, טקסטים ומאמרים שעוסקים בקשר שבין פוליטיקה לתרבות פופולרית, ובפרט למוזיקה. עבדה במשך ארבע שנים בארגון שוברים שתיקה, והיתה אחראית על תחום המחקר והכתיבה במחלקת הלובי של הארגון.

תוכן העניינים:

2	תקציר
6	מבוא
9	החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם
13	ירושלים – רקע והיסטוריה
15	מבט ביקורתי על ניסיונות עבר לפתרון בירושלים
18	הטמעה של פרספקטיבה מגדרית בחשיבה על פתרון לירושלים
21	ירושלים דרך העיניים של נשים פלסטיניות
23	סוגיות של מעמד מבוסס גיאוגרפיה
25	גדר ההפרדה - מכשול פיזי ומהותי
26	תעסוקה
27	חינוך
28	דאגה לביטחון הילדים
29	תשתיות
31	אפליה, גזענות והדרה על בסיס ניראות ולבוש
32	נוכחות צבאית ומשטרתית
33	מכשול לשוני
34	ירושלים דרך העיניים של נשים יהודיות
35	המשמעות של 1325 עבור נשים יהודיות
36	נקודות החיבור וההזדהות בין נשים יהודיות לפלסטיניות
39	נשים, שלום וביטחון
42	המלצות
44	סיכום

תקציר

דו"ח זה מציע לראשונה בחינה של מציאות החיים של תושבות ירושלים אשר חיות בעיר שסופחה על ידי ישראל בשנת 1967, ונמצאת מאז תחת שליטתה - מפרספקטיבה מגדרית ומפריזמה של זכויות אדם, וזוהי ייחודיותו. הוא נוצר מתוך הכרה בצורך המיידי להגן על נשים ולדאוג למימוש זכויותיהן, מבלי שהעניין יהיה תלוי כולו בסיום הכיבוש והשליטה הישראלית, אך גם מבלי לנרמל או להכשיר אותם.

בשבועות האחרונים ירושלים בוערת. בין ההחלטה לחסום את רחבת שער שכם בתקופת הרמדאן ולהגביל את כניסת המתפללים המוסלמים לעיר, לבין ההגברה הניכרת בהפעלת הנוכחות והכוח של כוחות הביטחון הישראליים בשכונות הפלסטיניות בעיר – ירושלים הפכה לשדה קרב של ממש. הראשונות להיפגע באזורי סכסוך, ובוודאי בתקופות של הסלמה – הן נשים. זוהי אחת מהתובנות המרכזיות שהביאו מלכתחילה להתקבלות החלטה 1325 במועצת הביטחון של האו"ם, והיא הנחתה אותנו לכל אורך כתיבת דו"ח זה. כעת, לאור ההתפתחויות האחרונות והשתוללות הלהבות בעיר, היא מנחה אותנו ביתר שאת.

התוכניות המדיניות שהוצגו לאורך השנים לא לקחו בחשבון היבטים מגדריים ופוזיציות נשיות, ובלטו בהיעדר נציגות נשית. באופן דומה, רובן המוחלט גם התמקדו בהיבטים הביטחוניים והדתיים, ובתוך כך הזניחו את העיסוק בזכויות אדם. דו"ח זה לא נועד להציע פתרון מדיני כולל, כי אם לעסוק הן בפגיעה בזכות לשוויון לאומי והן בפגיעה בזכות לשוויון מגדרי, במתח ביניהן, ובאופן בו הן תלויות זו בזו.

הפרספקטיבה המגדרית באה לידי ביטוי בראש ובראשונה בעיסוק ממוקד בנשים ירושלמיות, בחוויות החיים שלהן ובנושאים שמעסיקים אותן. בנוסף, היא ניכרת גם במתודולוגיה המחקרית של ראיונות עומק, שאתגרה את האופן הפרדיגמטי הפטריארכלי שבו נהוג להביט בירושלים, וגם נתנה מקום לדיאלוג, למגוון ולהתמקדות במציאות היומיומית.

העיסוק בזכויות אדם מקבל ביטוי מרכזי במיפוי הזכויות המופרות, שהתאפשר הודות לחוויות והפרספקטיבות השונות שעלו מתוך הראיונות, וכן באיתגור של תפיסת הביטחון המיליטריסטית והפטריארכלית השולטת בשיח העוסק בירושלים, ובהצגת תפיסות ביטחון אלטרנטיביות שיענו על הצרכים השונים של נשים שונות בעיר.

באוקטובר האחרון ציינו עשרים שנה להחלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם. ההחלטה מורכבת משלושה אספקטים מרכזיים: ייצוג – מחויבות לכך שבמוקדי קבלת החלטות בנושאי שלום וביטחון תהיה השתתפות מלאה ושוויונית של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה; הגנה – מחויבות לכך שנשים, ילדות וילדים יהיו מוגנים במצבים של סכסוכים אלימים; וחשיבה מגדרית – הטמעה של פרספקטיבה מגדרית של נשים ממגוון הקבוצות בשיח, בתהליכים, בחשיבה ובקבלת ההחלטות סביב נושאים של שלום וביטחון.

החלטה 1325 היא נושא מחקר מרכזי עבור מרבית ארגוני הנשים ושלל הגופים הפמיניסטיים בישראל, ורבות נכתב ופורסם בעניינה, בפרט בסמוך למלאת עשרים שנה להתקבלותה. התרומה שאנו במכון זולת מבקשות להציע לדיון היא התמקדות נקודתית בנשים מירושלים, בחוויות החיים שלהן כמי שחיות בעיר מסופחת שמצויה תחת שליטה זרה, בזכויות האדם אשר נשללות מהן בשל כך, ובצרכים המיוחדים שהסיטואציה הזו מולידה.

אנו מציינים כעת 54 שנים מאז שמדינת ישראל כבשה את השטחים. בשנת 1967 ישראל סיפחה אליה את ירושלים המזרחית ומעל עשרים כפרים ושכונות בסביבתה שהיו כולם תחת שליטה ירדנית, ומאז אזור זה נמצא תחת שליטתה, כשלמרבית האוכלוסייה הפלסטינית בעיר יש מעמד של תושבות. בדומה ליתר תושבי השטחים הכבושים, גם הפלסטינים תושבי ירושלים חיים תחת ריבונות זרה ולא מורשים לבחור ולהיבחר בבחירות הכלליות של המדינה שאליה סופחו.

השליטה הישראלית בירושלים המזרחית היא הכרה של הדין הבינלאומי, המהווה פגיעה קשה בעקרונות הצדק והשוויון, ופוגעת גם בהגדרה העצמית האישית וגם בהגדרה העצמית הקולקטיבית-לאומית. היא טומנת בחובה שלילה יסודית של שתי זכויות בסיסיות: זכות הבחירה והזכות לשליטה עצמית, וכרוכה בפגיעה יומיומית בזכויות אדם נוספות.

תהליך העבודה שלנו החל בסקירה של התוכניות המדיניות שעסקו ועוסקות בירושלים, שחשפה היעדר כמעט מוחלט של נציגות נשית, והלך רוח שלא לוקח בחשבון פרספקטיבות מגדריות או את חוויות החיים הייחודיות לנשים. בתשובה לכך, גיבשנו וזיקקנו את הגישה שמתוכה ראוי להשקפתנו להתבונן במציאות בעיר:

ירושלים היא מרחב אורבני שחיים בו שני עמים, כאשר לשניהם יש זכות לנהל את חייהם היומיומיים בביטחון וברווחה כקהילות אוטונומיות. כל פתרון שיסדיר את מעמדה של העיר יהיה חייב להיות שוויוני ולקחת בחשבון את השאיפות הלאומיות של שני העמים, וגם להתחשב בצרכים, בשיקולים ובניסיון החיים של

נשות העיר, וזאת על מנת להבטיח רווחה וביטחון עבור כל תושבותיה ותושביה. בהתאם, בחרנו להשתמש במתודולוגיה מחקרית של ראיונות עומק עם נשים פלסטיניות תושבות ירושלים, וזאת מתוך הנחה שנשים שונות מאזורים שונים בעיר יעלו נקודות מבט וניסיונות חיים שונים, באופן שיאפשר לנו לקבל תמונה ישירה, מהימנה, מגוונת ועדכנית של הזכויות הנפגעות. בהמשך היה חשוב לנו להביא גם את דבריהן וגישותיהן של מגוון נשים יהודיות אשר עוסקות באופן כזה או אחר ביישום החלטה 1325 בישראל ובקידום שוויון מגדרי, ולשים על פני השטח את נקודות המפגש והן את התחומים שבהם דווקא תחושת הנבדלות בולטת יותר.

נוכח הפרספקטיבה הייחודית שלנו, ומתוך הראיונות עצמם, העלינו שש המלצות מרכזיות:

1. המציאות היומיומית בירושלים היא בלתי שוויונית וא-סימטרית, ומהראיונות עולה תמונה של הזנחה מכוונת והפקרה שיטתית וארוכת שנים של חלקה המזרחי של העיר ותושביה. לפיכך, לצד המאבק לסיום הכיבוש, ובאופן בלתי תלוי בו, על הרשויות לפעול לתיקון מיידי של כל המגבלות, הסכנות והליקויים מהם סובלים תושביה ותושבותיה הפלסטינים של ירושלים המזרחית ולדאוג למימוש מיידי ומלא של כל זכויותיהם.
2. ברוח החלטה 1325, יש לפעול לקידום מדיניות עירונית שתבטיח את רווחתן, ביטחונן ומימוש זכויותיהן של כל הנשים בירושלים, וזאת תוך הקפדה על נציגות נשית שתביא אל השולחן קבלת ההחלטות פרספקטיבה מגדרית, ניסיון חיים נשי, ומגע יומיומי עם השטח. על הייצוג הנשי להיות מגוון והולם, הן ברמה הכמותית והן ברמה המהותית, והוא מוכרח לדאוג לקידום של פרספקטיבה מגדרית וחשיבה פמיניסטית, וזאת בכדי להבטיח שהדיון עצמו אינו כבול לקודים פטריארכליים ומדירים.
3. משטר כיבוש של 54 שנה מהווה הפרת זכויות אדם חמורה, עמוקה ומתמשכת. יש לסיים את הכיבוש, הסיפוח והשליטה שישראל מפעילה על השטחים ועל הפלסטינים החיים בהם, כולל באזור ירושלים המסופח לישראל משנת 1967. כל עוד ישראל תמשיך לשלוט בפלסטינים, ירושלים תישאר עיר שקיימים בה יחסי דיכוי במסגרתם רק לצד אחד נתונה הזכות למימוש עצמי ולאומי ולאוטונומיה קהילתית. בדומה לאזורי סכסוך אחרים, גם במקרה הזה הנפגעות העיקריות הן נשים, מהן זכות הבחירה והזכות לשליטה עצמית נשללות ביתר שאת.

4. יש להחיל בעיר מדיניות שתאתגר את תפיסת הביטחון המיליטריסטית שהתוותה עד כה את פני הדברים, ותבטיח בין היתר גם דאגה לתחושת הביטחון האזרחית של תושבותיה ותושביה. על מדיניות זו לכלול דאגה לביטחון האישי, הביטחון הגופני, הביטחון התעסוקתי, הביטחון הכלכלי, הביטחון התזונתי, הביטחון הרפואי, הביטחון החברתי, הביטחון התרבותי והביטחון במרחב המשפחתי, בהתאם לסוגיות שעלו מתוך הראיונות עם נשות העיר.

5. כבר כעת, יש להקדיש מחשבה לא רק לצעד הבא של סיום הכיבוש אלא גם לצעדים שיבואו אחריו, ולנקוט יוזמות שיקדמו רוח של כיוס, ויושתתו על הדדיות, פשרה, הכרה ופרספקטיבה מגדרית. המודל שאנו מבקשות להציע עבור ירושלים של לאחר סיום הכיבוש הוא מודל של עיר פתוחה שתשמש בירתם של שני העמים, כאשר כל אחד מהם מתפקד כקהילה נפרדת המקיימת את חייה באופן עצמאי ואוטונומי.

6. מודל זה צריך להיות מורכב בין היתר גם מתשתית אשר תייצר ממשקים שלאחר סיום הכיבוש יאפשרו לשתי הקהילות האוטונומיות הללו לחלוק את המרחב באופן שוויוני – בין אם באמצעות פעילות משותפת ובין אם בנפרד. ממשקים כאלו יוכלו להיבנות בהתבסס על מרחבים משותפים המופעלים כבר כיום באופן נקודתי, שיכולים לשמש לכך מודל. בנוסף, הם גם יביאו לידי ביטוי נקודת מבט מגדרית ואת חשיבותו וכוחו של הממד האזרחי, שאמנם לא מורכב מנשים בלבד, אך בהחלט נותן להן הרבה יותר ביטוי בהשוואה לממד המיליטריסטי.

להשקפתנו, התבוננות בפרספקטיבה מגדרית על מציאות החיים בעיר מסופחת שמהווה סוגיית ליבה בסכסוך הישראלי-פלסטיני – היא הדרך הטובה ביותר לציין לא רק 54 שנות כיבוש אלא גם עשרים שנה להחלטה 1325, באופן שגם בוחן אותה ואת היישום המקומי שלה בראייה ביקורתית, אך גם מממש אותה ומביא אותה לידי ביטוי. אנו סבורות שכל פתרון עתידי כולל יצריך התייחסות כזו לכל מרכיביה של החלטה 1325, ובדומה לגורמים שונים הפועלים לקידום השוויון והצדק בעיר – אנו מאמינות שפתרון כזה יצטרך להכיר בזיקתם של שני העמים לירושלים, בשאיפות הלאומיות של שניהם, ובזכויות שלהם.

מבוא

לכבוד ציון 54 שנות כיבוש ועשרים שנה להחלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם, החלטנו במכון זולת להתמקד במגדור הסכסוך הישראלי-פלסטיני בירושלים. בשבועות האחרונים ירושלים בוערת. בין ההחלטה לחסום את רחבת שער שכם בתקופת הרמדאן ולהגביל את כניסת המתפללים המוסלמים לעיר, לבין הפעלת הכוח האקססיבי והמתמשכת של כוחות הביטחון בשכונות הפלסטיניות בעיר - ירושלים הפכה לשדה קרב של ממש.

בשנת 1967 ישראל סיפחה אליה את ירושלים המזרחית ומעל עשרים כפרים ושכונות בסביבתה שהיו כולם תחת שליטה ירדנית, ומאז אזור זה נמצא תחת שליטתה, כשלמרבית האוכלוסייה הפלסטינית בעיר יש מעמד של תושבות. בדומה ליתר תושבי השטחים הכבושים, גם הפלסטינים תושבי ירושלים חיים תחת ריבונות זרה ולא מורשים לבחור ולהיבחר למוסדות המדינה שאליה סופחו.

חיים תחת שליטה זרה הם חיים מסוכנים ומשוללי זכויות מעצם הגדרתם. השליטה הישראלית בירושלים המזרחית היא הפרה של הדין הבינלאומי וכרוכה בשלילה חמורה של זכויות אדם בחיי היומיום. זוהי פגיעה קשה בעקרונות הצדק והשוויון, המגבילה גם את ההגדרה העצמית האישית וגם את ההגדרה העצמית הקולקטיבית-לאומית. היא טומנת בחובה שלילה יסודית של שתי זכויות בסיסיות המשפיעות על נשים: זכות הבחירה והזכות לשליטה עצמית, וכרוכה בפגיעה יומיומית בזכויות אדם נוספות.

דו"ח זה נכתב מתוך הנחת המוצא הזו, אך בה בעת גם מתוך הכרה בצורך המידי להגן על נשים מזרח ירושלמיות ולדאוג למימוש זכויותיהן, מבלי שהעניין יהיה תלוי כולו בסיום הכיבוש, או לחלופין, משותק בשל ההסתייגות משיתוף פעולה עם רשויות הכיבוש. חשוב להדגיש כי הוא לא נועד להציע פתרון מדיני כולל עבור ירושלים, אלא להציג עמדה שתתבונן על מציאות החיים של 54 שנות שליטה בעיר מפרספקטיבה מגדרית.

החלטה 1325 מורכבת משלושה מרכיבים מרכזיים: ייצוג נשי, הגנה על נשים במצבי קונפליקט והטמעה של פרספקטיבה מגדרית בפתרון סכסוכים. זו נקודת המבט שמתוכה אנו בוחנות את ירושלים, והיא נקודת מבט כמיניסטית של שבירת גבולות, הנאבקת למען אוטונומיה של נשים. אנחנו מבקשות להתבונן במציאות החיים בעיר דרך מגוון המיקומים של מגוון נשים – המיקומים הגיאוגרפיים, הלאומיים והסוציו-אקונומיים.

תהליך העבודה שלנו החל בסקירה של תוכניות מדיניות שעסקו ועוסקות בירושלים – ובין היתר הסכמי אוסלו, מתווה קלינטון, יוזמת ז'נבה, עסקת המאה ועוד. צריך להדגיש שפתרונות מדיניים אלו הונחו על השולחן לפני קרוב לעשרים שנה, ומאז – לא רק שלא חלה התקדמות במגעים המדיניים בין ישראל לרשות הפלסטינית, אלא שגם התעצבה מציאות בשטח אשר עלולה להיות בלתי הפיכה. בנוסף, היוזמות וההסדרים המדיניים שהוצעו עד כה בנוגע לירושלים התאפיינו בהיעדר כמעט מוחלט של נציגות נשית ובהלך רוח שלא לוקח בחשבון פרספקטיבות מגדריות או את הצרכים הייחודיים לנשים.

המתודולוגיה המחקרית שהשתמשנו בה – ראיונות עם נשים פלסטיניות תושבות ירושלים המזרחית ועם נשים יהודיות ממערב העיר – היא מתודולוגיה כמיניסטית, שנועדה לא רק לענות על שלושת המרכיבים של החלטה 1325, אלא גם לאתגר את נקודת המבט הפטריארכלית שעל בסיסה נכתבו מרבית התוכניות המדיניות. זאת מכני שהנחת המוצא שלנו היא שנשים שונות מאזורים שונים בירושלים יעלו נקודות מבט וצרכים שונים, ויבחרו כל אחת את דרכה לאתגר את הכיבוש, על פי הפרספקטיבה שלה והפוזיציה שלה. כך גם מתאפשר לנו לקבל תמונה ישירה, מהימנה ועדכנית של הזכויות הנפגעות, הצרכים והנושאים שמעסיקים את תושבות ירושלים.

בנוסף, אנו גם סבורות שהמתח המובנה בין הדרישה לשוויון לאומי לדרישה לשוויון מגדרי המצוי בשיח בין נשים פלסטיניות ליהודיות בירושלים הוא דבר מה שיש לתת לו מקום, להכיר בו, ולהפוך אותו לחלק מן הדיון. לכן בהמשך היה חשוב לנו להביא גם את דבריהן וגישותיהן של מגוון נשים יהודיות אשר עוסקות באופן כזה או אחר ביישום החלטה 1325 בישראל ובקידום שוויון מגדרי, ולשים על פני השטח לא רק את נקודות ההזדהות אלא גם את האזורים שבהם דווקא תחושת הנבדלות בולטת יותר.

הגישה שלנו כלפי פתרון מדיני בירושלים עולה בקנה אחד עם התפיסה של ארגון עיר עמים, לפיה: "חיים בטוחים ויציבים בירושלים יוכלו להתקיים רק מתוך הכרה במכלול זיקותיהם של שני העמים לעיר, וכאשר שניהם יוכלו לנהל בה את חיי היומיום ואת חייהם הציבוריים באופן עצמאי וריבוני וללא פחד". אנו טוענות שיש להתייחס אל ירושלים כאל מרחב שחיים בו שני עמים, כאשר לשניהם יש זכות לנהל את חייהם היומיומיים בביטחון וברווחה כקהילות אוטונומיות, וכי הפתרון המדיני שיסדיר את מעמדה של העיר יהיה חייב להיות שוויוני ולקחת בחשבון את השאיפות הלאומיות של שני העמים.

לגישה זו אנו מבקשות כעת להוסיף נדבך נוסף של פרספקטיבה מגדרית. כל פתרון יהיה חייב להתחשב בצרכים, בשיקולים ובניסיון החיים של נשות העיר, ולהבטיח לא רק ייצוג נשי בצוותי החשיבה והמשא ומתן, אלא גם הטמעה של פרספקטיבה מגדרית, שתבטיח רווחה וביטחון עבור כל תושבות ותושבי העיר, ברוח החלטה 1325.

החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם

בשנת 2000 מועצת הביטחון של האו"ם קיבלה את החלטה 1325, המורכבת משלושה אספקטים מרכזיים: **ייצוג** – מחויבות לכך שבמוקדי קבלת החלטות בנושאי שלום וביטחון תהיה השתתפות מלאה ושוויונית של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה; **הגנה** – מחויבות לכך שנשים, ילדות וילדים יהיו מוגנים במצבים של סכסוכים אלימים; **וחשיבה מגדרית** – הטמעה של פרספקטיבה מגדרית של נשים ממגוון הקבוצות בשיח, בתהליכים, בחשיבה ובקבלת ההחלטות סביב נושאים של שלום וביטחון, למען מניעת אלימות וקידום שלום.

זו היתה הפעם הראשונה שבה גוף כלל עולמי שעוסק בסוגיות של שלום וביטחון קיבל החלטה שעוסקת כולה בנשים ומגדר, וזאת מתוך הבנה שנשים שמצויות באזורי סכסוך נפגעות באופן ייחודי וניכר, ושלמרות זאת נוכחותן וייצוגן בתהליכים הקשורים לפתרון סכסוכים הם מוגבלים מאוד.¹

חמש שנים לאחר מכן, בשנת 2005, התקבל בישראל סעיף 6'ג' לחוק שווי זכויות האישה התשי"א-1951, שקבע כי בגופים ציבוריים שהממשלה מקימה ומממנת, כמו גם בצוותים העוסקים בנושאים של שלום וביטחון, במו"מ לשלום ובמדיניות לאומית, מוכרח להיות ייצוג הולם לנשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה, ובכך הפכה ישראל למדינה הראשונה שיישמה את החלטה 1325 בחקיקתה. ואולם, על אף אימוץ החוק, בפועל הוא לא יושם במידה מספקת.

בשל כך, החל משנת 2007 מתקיימים בישראל מאמצים לקידום יישומה והטמעתה של החלטה 1325 באמצעות עתירות לבג"ץ, פעילות פרלמנטרית, כנסים וסמינרים, בהובלת עמותת איתך-מעכי משפטניות למען צדק חברתי² יחד עם ארגוני נשים נוספים. בשנת 2012 החלה לפעול בישראל הקואליציה לקידום אימוץ תוכנית פעולה ממשלתית ליישום כל היבטי החלטה 1325, ובשנת 2013 היא פרסמה נייר נרחב בנושא.³ בסוף שנת 2014 התקבלה החלטת ממשלה 2331,⁴ לפיה יוקם צוות שיהגה תוכנית פעולה ממשלתית ליישום עקרונות החלטה 1325, אך גם החלטה זו טרם יושמה בפועל.

1 [Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence](#), UN Women, 2010.

2 [אודות](#), אתר איתך מעכי.

3 [תוכנית פעולה כוללת ליישום החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם](#), נשים מנהיגות לשלום וביטחון, אוקטובר 2013.

4 [החלטת ממשלה לקידום שוויון מגדרי והטמעת חשיבה מגדרית](#), משרד ראש הממשלה, דצמבר 2014.

ברמה העולמית, ההחלטה אומצה לאורך הזמן על ידי כחצי מהמדינות החברות באו"ם, שגיבשו תוכניות מדיניות ואזוריות ליישום מסקנותיה.⁵ ישנן מספר דוגמאות בולטות לשילוב נשים בתהליכי פתרון סכסוכים ברחבי העולם, שהניב פירות ותרים הן לקידום שלום והן לקידום מעמדן של נשים באזור, וביניהן אפגניסטן, סומליה, ליבריה, קונגו ועוד. בקולומביה, לדוגמה, נחתם בשנת 2016 הסכם שלום היסטורי בין ממשלת קולומביה לכוחות המזוינים המהפכניים (FARC), שלא רק עירב ושיתף נציגות מארגוני החברה האזרחית אלא גם הקים צוות ספציפי שהתמקד בנשים, בעמדותיהן ובצרכיהן.⁶

לכבוד ציון עשרים שנה להחלטה 1325, לקראת סוף שנת 2020 התקיימו בחסות הארגונים הישראליים העוסקים בנושא – ובראשם איתך-מעכי,⁷ נשים עושות שלום,⁸ שוות – המרכז לקידום נשים בזירה הציבורית (מכון ון-ליר),⁹ קואליציית הנשים לשלום¹⁰ ועוד – שלל פעילויות, מפגשים ודיונים בנושא.¹¹ במרכז הדיונים, לצד עיסוק במניעת אלימות נגד נשים, בחוויית הביטחון הנשית, בייצוג של נשים בתרבות הפופולרית בישראל, בשיתופי פעולה נשיים ועוד, עמדה בחינה ביקורתית של יישום עקרונות החלטה 1325 בישראל.

נושא נוסף שניצב במרכז דיונים רבים הוא המתח שבין ייצוג מספרי גרידא ("ספירת ראשים") לבין ייצוג נשי מהותי, מגוון, אשר מביא לידי ביטוי אוריינטציה כמיניסטית.¹² מצד אחד, אין להתעלם מהחשיבות של נציגות מספרית מכובדת של נשים, ושל עצם העקרון לכיו מספר הנשים המעורבות בקבלת החלטות יהיה בהלימה למספרן הכללי באוכלוסייה. לפי עו"ד נטע לוי, רכזת הפרויקט לקידום יישום החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם באיתך-מעכי, "כשנשים היו מעורבות בתהליכי שלום, עלה הסיכוי להגיע להסכם, התחזקה הלגיטימציה של ההסכם בקרב הציבור הרחב וגברו הסיכויים ליישום ההסכמים ביום שאחרי".¹³ למעשה, מחקרים מלמדים כי "כשנשים שותפות לתהליכי שלום, הסיכוי של ההסכמים להחזיק מעמד יותר מ-15 שנה גדל ב-35%".¹⁴

- 5 [החלטה 1325 – החזון והמציאות](#), יסמין גרא, פוליטיקלי קוראט, נובמבר 2020.
- 6 [20 שנה להחלטת האו"ם 1325: האם נשים משפיעות יותר בענייני שלום וביטחון?](#), צפי סער, הארץ, אוקטובר 2020.
- 7 [נשים, שלום וביטחון – החלטה 1325](#), אתר איתך מעכי.
- 8 [החלטה 1325](#), אתר נשים עושות שלום.
- 9 [נשים שלום וביטחון: החלטה 1325 של מועצת הביטחון בהקשר הישראלי](#), שרי אהרונ. מכון ון ליר ושוות, 2015.
- 10 [החלטה 1325](#), אתר נשים עושות שלום.
- 11 [עמוד הפייסבוק של איתך מעכי – סרטונים; נשים, שלום וביטחון – החלטה 1325](#), אתר איתך מעכי.
- 12 [מייצוג הולם לייצוג מגוון לייצוג מהותי – מבט ביקורתי במלאת 20 שנים להחלטת האו"ם 1325](#), אירוע מקוון בעמוד הפייסבוק של איתך מעכי, 12.11.20; [מדיניות פמיניסטיות לקידום שלום וביטחון – איך זה נראה?](#), אירוע מקוון בעמוד הפייסבוק של איתך מעכי, 26.11.20.
- 13 [עושות שינוי עולמי: נשים בשולחן המו"מ מקדמות את השלום](#), נטע לוי, 30.8.18, אונליין.
- 14 [מביאות את השינוי: ארגז הכלים ליישום החלטה 1325](#), איתך מעכי.

מצד שני, רבות דובר גם על המשמעות של קולות נשיים ממגוון סקטורים, וזאת מתוך הכרה בכוחם של ניסיון החיים והחוויית הייחודיות לנשים מקבוצות שונות בכל הנוגע לפתרונות ארוכי טווח ומניעה של סכסוכים אלימים. אליבא דלוי, "ההנחה של החלטה 1325 היא שאם יישבו סביב שולחן מקבלי ההחלטות מגוון רחב של נשים, הן יביאו עמדות וזוויות שונות ולא יצטרכו להישמע 'גבריות' וכוחניות בדומה לגנרל בדימוס שיושב לצדן".¹⁵ לראייה, בעתירות השונות שאיתן-מעכי הגישה לבג"ץ לאורך השנים נגד וועדות שלא יישמו את החלטה 1325, הן דרשו "ייצוג נשים, בדגש על נשים מקבוצות מיעוט באוכלוסייה המודרות תדיר ממוקדי קבלת ההחלטות, ובעיקר - נשים ערביות וחרדיות".¹⁶

סוגייה נוספת שנדונה לא אחת היא עד כמה הכרחי שהנשים המעורבות בתהליכים אלו יזדהו כפמיניסטיות ויחזיקו בתודעה מגדרית.¹⁷ מצד אחד, חשוב מאוד שהייצוג הנשי יהיה כרוך במודעות מגדרית ופוליטית, יתמצא היטב ביחסי הכוחות הקיימים ובמעמד ההגמוני של גברים וגבריות – באופן כללי, ובפרט בעניינים הקשורים לשלום וביטחון. מצד שני, נשאלת השאלה: האם נשים שמגדירות את עצמן כפמיניסטיות ואשר מהדהדות את השיח הפמיניסטי השלט, מייצגות את כלל הנשים בצורה מיטבית יותר מנשים אחרות, והאם בעצם הדרישה לייצוג "פמיניסטי" בלבד אין אלמנטים מדירים אשר הופכים אותה לבעייתית. בנוסף, דובר גם לא מעט על הסכנה הטמונה בייחוס אוטומטי של תכונות מסוימות לנשיות ובידולן הדיכוטומי מתכונות הנחשבות לגבריות.

אל תוך סוגיית הייצוג הנשי – המספרי כמו גם המהותי – נכנס גם הקשר בין הדרה מגדרית לבין הדרה לאומית, ובראשה – השליטה הישראלית בעם הפלסטיני. במילותיה של ד"ר שרי אהרונר מהתוכנית ללימודי מגדר באוניברסיטת בן גוריון, "לצערי, מדינת ישראל, למרות שהיא מעורבת בסכסוכים צבאיים וגם מקיימת כיבוש צבאי על אוכלוסייה אזרחית, איננה מיישמת את ההחלטה כלל".¹⁸ כאמור, אחד הגורמים המרכזיים להתקבלות ההחלטה בשנת 2000 היתה ההבנה כי סכסוכים צבאיים מובילים להעמקה מיידית של אי-השוויון המגדרי, וכי הסכנה והסבל הניצבים בפני נשים באזורי סכסוך הם מוגברים.

התרומה שמכון זולת מבקש להציע לדיון, אם כן, היא התמקדות נקודתית בנשים פלסטיניות מירושלים המזרחית, בחוויות החיים שלהן כנשים החיות בעיר

15 עושות שינוי עולמי: נשים בשולחן המו"מ מקדמות את השלום, נטע לוי, 30.8.18, אונליין.

16 20 שנה להחלטת האו"ם 1325: האם נשים משפיעות יותר בענייני שלום וביטחון? צפי סער, הארץ, אוקטובר 2020.

17 מייצוג הולם לייצוג מגוון לייצוג מהותי - מבט ביקורתי במלאת 20 שנים להחלטת האו"ם 1325, אירוע מקוון בעמוד

הפייסבוק של איתן מעכי, 12.11.20.

18 20 שנה להחלטת האו"ם 1325: האם נשים משפיעות יותר בענייני שלום וביטחון? צפי סער, הארץ, אוקטובר 2020.

שסופחה ומצויה תחת שליטה ישראלית, בזכויות האדם אשר נשללות מהן בשל כך, ובצרכים המיוחדים שהסיטואציה הזו מולידה.

כמכון מחקר שעוסק בשוויון וזכויות אדם, מכיר בחשיבותם של הארגונים העוסקים בהחלטה 1325 ומוקיר את כוועלם ותרומתם, זוהי הזווית שממנה בחרנו לעסוק בנושא, ואנו תקווה שמחקר זה יתרום לשיח הקיים ויעשיר אותו, ולו במעט. רבות וטובות עסקו, ועודן עוסקות, בנושא המורכב והחשוב הזה. אנו בזולת לא מתיימרות להציע ניתוח או פתרון קסם שיפתור סוגייה שנשים מוכשרות ומבריקות מבקשות לפתור זה שנים, אלא להתמקם בדיוק על הנקודה הזו שבין הסוגייה המגדרית לסוגייה הלאומית, ולעמוד על הקשר הייחודי ביניהן בכל הנוגע לחייהן של נשים בירושלים.

ירושלים – רקע והיסטוריה

מציאות החיים בירושלים המזרחית היא מציאות של חיים בשטח שסופח ומצוי תחת שליטה ישראלית, ובשל כך מהווה מעצם הגדרתה הפרה חמורה של עקרונות הצדק והשוויון, שאינה מאפשרת לפלסטינים החיים בה הגדרה העצמית – לא ברמה האישית, ולא ברמה הקולקטיבית-לאומית. היא טומנת בחובה שלילה יסודית של שתי זכויות בסיסיות המשפיעות על נשים: זכות הבחירה והזכות לשליטה עצמית, וכרוכה בפגיעה יומיומית בזכויות אדם רבות נוספות.

חלוקת ירושלים התרחשה לראשונה בעקבות מלחמת 1948, שהותירה את החלק המערבי של העיר תחת שליטה ישראלית, ואת חלקה המזרחי תחת שליטה ירדנית. זמן קצר לאחר מכן הכריזה ישראל על ירושלים כעל בירתה, ואילו ירדן סיפחה את מזרח העיר, כולל העיר העתיקה. בשנים שבין 1949 ל-1967 היתה העיר מחולקת ומופרדת בעיקר באמצעות גדרות ונוכחות צבאית. ב-1967 ישראל כבשה את הגדה המערבית ואת מזרח ירושלים, וכבר בסמוך לתום המלחמה הכריזה על גבולות חדשים לירושלים, והחילה על כל השטח בגבולות אלה את החוק הישראלי. סיפוח זה של מזרח ירושלים כלל לא רק את החלק העירוני, שהיה בשליטה ירדנית, אלא גם אדמות וחלק ניכר מהאוכלוסיות של 28 כפרים פלסטינים ושני מחנות פליטים, שעד אז לא נחשבו לחלק מהעיר.

בעוד שהשטח של מזרח ירושלים רבתי סופח לישראל, מרבית התושבים הפלסטינים שחיו בו לא קיבלו מעמד אזרחי מלא אלא הוגדרו כתושבי קבע – מעמד נמוך מאזרחות, המאפשר להם לגור ולעבוד בישראל, ומקנה להם זכויות רק לחלק מהזכויות הסוציאליות על פי חוק הביטוח הלאומי וביטוח הבריאות. עם זאת, מעמדם זה אינו מאפשר להם להצביע בבחירות הכלליות ולהחזיק דרכון ישראלי, ואף מצוי בסכנת פקיעה במידה וישהו מחוץ לעיר למשך תקופה ארוכה מדי.¹⁹

לפי עיר עמים, "שליש מתושבי העיר הם בני-אדם חסרי אזרחות. הם חיים במדינה שרואה את השטח כשלה, אבל אינה רואה אותם כחלק ממנה. מבחינת ישראל, הם נמצאים במקום הולדתם לא בכוח זכות אלא ברשות. ישראל בנתה שכונות ענק ישראליות במזרח ירושלים, אך הותירה את השכונות הפלסטיניות בעליבות משוועת. ההזנחה השיטתית של האוכלוסייה הפלסטינית וההתנכלות

19 ירושלים 1967-2020: כל האמת על איך נראה סיפוח, עיר עמים, אוגוסט 2020, עמ' 1; [שלילת תושבות במזרח ירושלים](#), בצלם.

למוסדותיה הציבוריים והאזרחיים, הן ביטוי מעשי ובלתי נמנע של 'איחוד' שהוא למעשה הפרדה".²⁰

ירושלים המזרחית היא האזור הפלסטיני היחיד שסופח לישראל בחקיקה לאחר שנכבש, ופרקטיקות השליטה שישראל מפעילה בשכונות הפלסטיניות של ירושלים נעות בין כאלו המזכירות את הפרקטיקות המופעלות בגדה המערבית, לבין אלו הייחודיות לעיר. מבין כולן, בולטות בירושלים באופן מיוחד שלוש פרקטיקות של שליטה ונישול: הפקעת קרקעות והגבלות חמורות על בנייה פלסטינית; ניתוק מזרח ירושלים משאר שטח הגדה המערבית, מגמה שהחמירה במיוחד באמצעות גדר ההפרדה; ואפליה בתקציבים ובמתן שירותים עירוניים.²¹

לסיכום, ירושלים המזרחית ותושביה סובלים מאפליה חמורה ומכוונת, שנועדה להעניק לישראלים יתרון דמוגרפי, להבטיח את השליטה הישראלית על כמה שיותר שטח ועל כמה שפחות פלסטינים, ולכגום ברצף הטריטוריאלי הפלסטיני, אשר קיומה של המדינה הפלסטינית העתידית תלוי בו. עיר עמים שם במרכז התמונה את המדיניות הישראלית ומתאר אותה כך: "כדי לבסס את השלטון הישראלי על האוכלוסייה הפלסטינית שלא רצתה בו, הפעילה המדינה את 'שיטת המקל והגזר'. מצד אחד, ניתנו שירותי רווחה וזכויות העולות על אלו של הפלסטינים שתחת המשטר הצבאי בשטחים. מצד שני, דוכא כל גילוי של לאומיות פלסטינית והאחיזה הישראלית בשטח הועמקה באמצעות בנייה מסיבית של שכונות המיועדות ליהודים בעיר המזרחית".²²

20 [פתח דבר](#), פרופ' מנחם קליין. זמניים קבועים, עיר עמים, מאי 2012, עמ' 6.

21 [הפקעת קרקעות במזרח ירושלים והשימוש בהן](#), בצלם; [התחלות בנייה במזרח ירושלים](#), בצלם; [מזרח ירושלים](#), בצלם.

22 [ירושלים כשאלה מדינית](#), עיר עמים.

מבט ביקורתי על ניסיונות עבר לפתרון בירושלים

הצעות לפתרון מדיני של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בנוגע לירושלים הונחו לראשונה על שולחן המשא ומתן במסגרת הסכמי אוסלו, אך מבלי שנקבעו קביעות מהותיות בסוגיה.²³ גם במסגרת **קמפ דייוויד**, ושיחות נוספות על הסדר הקבע שהחלו בשנת 2000, "שאלת ירושלים עלתה בשיחות בקווים כללים בלבד, ללא תיעוד בכתב ובעיקר בארבע עיניים, ולא הושגה הסכמה במהלך שיחות אלו והפער נותר עמוק".²⁴ **מתווה ההסכמות של קלינטון** מדצמבר 2000 הציע חלוקה אתנית של העיר – "מה שערבי לפלסטינים, מה שיהודי לישראל" – עם משטר מיוחד בעיר העתיקה שיאפשר מעבר חופשי בלי גדרות וביקורת גבולות, ואומץ כחות או יותר גם בשיחות טאבה בשנת 2001.²⁵ נושא ירושלים שב ועלה לדיון בשיחות אולמרט-אבו מאזן החל משנת 2007, ונדונו בו בעיקר אמצעים של שרטוט גבולות וחלוקה, מבלי שהצדדים הגיעו להסכמה.

גם יוזמות חיצוניות נוספות שהוצעו מאז, נטו לפתור את סוגיית ירושלים באמצעים של חלוקה. **יוזמת השלום הערבית** שהתקבלה ב-2002, ואושרה מאז שוב על ידי מדינות הליגה הערבית בשנים 2007, 2008 ו-2010, "מקבלת את היות ירושלים המערבית בירת ישראל, אך בו בזמן קוראת לנסיגה לקווי '67, הכוללת נסיגה ישראלית גם מירושלים המזרחית".²⁶ **המפקד הלאומי**, מסמך העקרונות של עמי איילון וסרי נוסייבה משנת 2002, קבע כי "העיר תהיה פתוחה ותשמש בירה לשתי המדינות. השכונות הערביות תהיינה תחת ריבונות פלסטינית והשכונות היהודיות תחת ריבונות ישראל".²⁷

עסקת המאה של הנשיא טראמפ, שהושקה רשמית בינואר 2020 ובמרכזה עמדה הכרת ארה"ב בריבונות ישראלית על ירושלים ותוכנית לספח כשליש מהשטחים, הביאה את רוח ההפרדה לשיאים חדשים, כאשר בנוסף להיותה חד צדדית היא גם ביקשה לדחוק את האוכלוסייה הפלסטינית באזור הגדה המערבית וירושלים למובלעות לכאורה עצמאיות, של ישראל אין יותר כל אחריות עליהן.

יוזמת ז'נבה, שנחתמה בסוף שנת 2003 בהובלת יוסי ביילין מהצד הישראלי, ויאסר עבד-רבו מהצד הפלסטיני, מבוססת גם היא על פתרון שתי המדינות ועל

23 **פתרון מדיני בירושלים: אפשרי, במחיר גדל והולך**, עיר עמים, 2014, עמ' 6.

24 שם, עמ' 7.

25 שם, עמ' 7-9.

26 שם, עמ' 12.

27 שם, עמ' 12.

חלוקת ירושלים בין שתיהן, כאשר רק העיר העתיקה תיוותר פתוחה ומעורבת. אנשי יוזמת ז'נבה מכירים בשינויים שחלו בעיר מאז שנת 2003 ועד היום, ומבינים כי כעת רבות מן ההצעות והיוזמות כבר אינן מותאמות לתוואי השטח שהמציאות בעיר יצרה, ולפיכך הפכו ללא רלוונטיות. בימים אלו ממש, עמלים ביוזמת ז'נבה על הצעה מתוקנת, *Jerusalem Reconsidered*, בה הם מציעים רביזיה לתוכנית המקורית שביקשה לחלק את העיר באמצעות גבול נוקשה (hard border), בדמות מודל של "ירושלים פתוחה".²⁸ מדובר במעבר מהלך רוח שעוסק בהפרדה אל הלך רוח שמתמקד בחיבורים, וזאת מתוך הכרה בכך שכעת כבר לא ניתן ולא כדאי לחלק את העיר לשני חלקים לגמרי נפרדים.

המשותף לכל היוזמות והפתרונות המדיניים שהוצגו עד כה, בין אם הם עוסקים בהפרדה ובין אם בחיבורים, הוא ההיעדר המובהק של נציגות נשית. בנוסף, ניכר שכולם נשענו על תפיסת מציאות שאינה לוקחת בחשבון פרספקטיבה מגדרית או את האינטרסים הייחודיים לנשים. נדמה כי בקרב רבים, ירושלים עדיין נתפסת בעיקר כ"סוגייה", וכחות כעיר שנשים ואנשים חיים בה. רוב היוזמות נוטות להתבונן בירושלים מרחוק ומלמעלה, דרך תצלומי אוויר, כוונת הרובה והתוואי הטופוגרפי.

כל ההצעות לפתרון מדיני בירושלים צריכות לקחת בחשבון את הזיקה העמוקה של שלוש הדתות המונותאיסטיות לעיר ולמקומות הקדושים בה. הפתרונות עבור ירושלים שתוארו לעיל ביטאו פרספקטיבה מרוחקת שמתחשבת בעיקר במרכיב הביטחוני הנגזר ממושגים צבאיים, ומזניחה את מרבית יתר מרכיבי החיים. במציאות, איכות חייהם של תושבות ותושבי העיר נקבעת יותר מכל מתחושת הביטחון האישי, מרמת השירותים המוניציפאליים, מאיכות התשתיות, ובמילים אחרות – בשכונה וברחוב, בקופת החולים, בסופרמרקט ובשוק, בבית הספר, בחוגים, בתוך הבית וכו'.

העיסוק הנרחב בסוגייה הביטחונית מאלץ אותנו גם לבחון את אופי התפיסה הביטחונית המוצגת. בעוד שהמומחיות בנושאים ביטחוניים מיוחסת ברובה לגברים בעלי ותק ודרגות צבאיות בכירות – ושעל כן תחושת ביטחון המאפיינת אותם נעוצה בעיקר בהימצאות בעמדת כוח ויתרון, בחשיבה טקטית ואסטרטגית ובשכלול יכולות הלחימה – האזרחים, ובעיקר נשים רבות, מגדירים "תחושת ביטחון" באופן שונה לגמרי. במיוחד אצל נשים, המרחב הפרטי, ואפילו המרחב הציבורי הקרוב, עלולים להיות זירה בלתי בטוחה ואף מסוכנת, בה הן חשופות

28 אפילו ביוזמת ז'נבה כבר לא בטוחים שאפשר לחלק את ירושלים, ניר חסון, מגזין הארץ, 9.2.20.

לאלימות מינית, כלכלית, תעסוקתית ואחרת, בשיעור גבוה מאוד ביחס לגברים.

כאשר "ביטחוניסטים" יושבים מול המפות וחושבים על פתרון לירושלים – האם הם לוקחים בחשבון גם שיקולים אזרחיים ומגדריים מעבר לשיקולים הביטחוניים הצרים? לרוב לא. האם פתרון שיציע אך ורק ביטחון במושגים ביטחוניים צרים יאפשר את היתכנותה של עיר גדולה, שוקקת ובת קיימא, שבה חיים יחד שני עמים, המורגלים להחזיק בעמדות נפרדות של כובש ונכבש? לרוב עוד פחות.

הטמעה של פרספקטיבה מגדרית בחשיבה על פתרון לירושלים

הגישה שלנו לגבי פתרון מדיני לירושלים עולה בקנה אחד עם התפיסה של ארגון עיר עמים, לפיה: "בירושלים חיים שני עמים, ושניהם רואים בה את בירתם ואת מקור זיקותיהם ההיסטוריות, הדתיות והפוליטיות. חיים בטוחים ויציבים בירושלים יוכלו להתקיים רק מתוך הכרה במכלול זיקותיהם של שני העמים לעיר, וכאשר שניהם יוכלו לנהל בה את חיי היומיום ואת חייהם הציבוריים באופן עצמאי וריבוני וללא כחד. בהיעדר פתרון מוסכם בעתיד הנראה לעין, שני העמים ימשיכו לחלוק מציאות אורבנית מורכבת המבוססת על מרקם עדין ורגיש של יחסי גומלין ותלות הדדית.

במציאות זו יש לאמץ מדיניות המחזקת את סביבות החיים והביטחון האישי של כל תושבי העיר ולצמצם ככל הניתן את הגורמים המגבירים את המתיחות בעיר. בראש ובראשונה יש לשפר באופן אבסולוטי ולא כוחני את תנאי החיים וביטחונם הקיומי של תושבי ירושלים המזרחית, בתוך ומחוץ לגדר ההפרדה. יש לאפשר להם להתפתח במרחב העירוני, לשמור על שלמות קהילתם וסביבתם הפיזית ולנהל את ענייניהם בעיר באמצעות מוסדות וגופים משלהם. יש לחזק גם את תנאי החיים בירושלים המערבית ולטפח אופק חיובי כלכלי, חברתי ופוליטי להידברות. תושבי ירושלים משני הצדדים ומנהיגותם הפוליטית, בסיוע הקהילה הבינלאומית, צריכים להיות שותפים מלאים בקביעת עתידה הפוליטי של העיר. ניסיון החיים המשותף יכול וצריך להוות בסיס למשא ומתן ולפתרון בר קיימא מתוך הבנה כי בכל קונסטלציה פוליטית יחיו זה לצד זה שני עמים בירושלים".²⁹

לתפיסה זו אנו מבקשות להוסיף נדבך נוסף בדמות פרספקטיבה מגדרית. אנו טוענות שיש להתבונן במציאות החיים בירושלים ובפיתרונות שהיא מצריכה במבט כמיניסטי, שייקח בחשבון מגוון רחב של פרספקטיבות ופוזיציות נשיות בעיר. אנחנו סבורות שעל מנת לשפר את איכות החיים של תושבות ותושבי ירושלים, ובכדי לאפשר להם לחיות באוטונומיה קהילתית וברווחה – יש לשים בקדמת הבמה נשים, ולהישען על ניסיון החיים שלהן והשקפת העולם הייחודית שהן מביאות עמן.

במסגרת זו, להגדרת הביטחון המקובלת, שנוסחה עד כה בעיקר על ידי גברים

29 השלכות תוכנית טראמפ על עתיד ירושלים, עיר עמים, אפריל 2020, עמ' 9-8.

ומשמשת כלי בוחן להיתכנותם של צעדים מדיניים, יש להוסיף גם את תפיסת הביטחון הנשית, שתתן מענה של ממש לצרכים שעד כה נדחקו לשוליים במקרה הטוב, או כלל לא הועלו לדיון במקרה הרע. לכן יש להבטיח שצוותי החשיבה והמשא ומתן יכללו גם מגוון של נשים בעלות השקפה מגדרית, שיוכלו לתרום מניסיוןן ומהשקפתן בכדי להבטיח שכל תושבות ותושבי העיר יחיו בה ברווחה, בשוויון ובביטחון.

להשקפתנו, החלטה 1325 צריכה להיות מיושמת בכל מאמץ לסיים סכסוכים ומחלוקות פוליטיות, חברתיות, מדיניות וכד'. לפרספקטיבה נשית, כמו גם לנציגות נשית, יש כוח גדול וחשיבות מכרעת בעיצוב הלך מחשבה שיכול לתרום באופן משמעותי לפתרון הסכסוך, ולו רק מפני שהוא ישים סוף להדרה של מחצית מבני האדם המושפעים ממנו ישירות. ההיסטוריה מלמדת שבמקרים רבים בהם הפרספקטיבה הזו נזנחה ולא נלקחה בחשבון, אזור הסכסוך ואלו החיים בו שילמו על כך מחיר, אם לא באופן מיידי אז בטווח הארוך.

ירושלים היא סוגיית ליבה מרכזית ומכרעת בשיח על השליטה הישראלית בשטחים ועל הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובכל ניסיון להגיע להסדר קבע. היא משמשת מרכז רוחני-דתי עבור שלוש הדתות המונותאיסטיות, אך בה בעת גם מתפקדת כמרחב עירוני עם מסורת ארוכת שנים של חיים משותפים. בבואנו לבחון את יישום החלטה 1325 בנוגע לפתרון הסוגייה הלאומית, ירושלים משמשת מקרה בוחן ייחודי ומרתק הן כשהיא עומדת בפני עצמה כעיר מעורבת, והן כבירתם של שני לאומים המצויים בקונפליקט מורכב וארוך שנים המצריך פיתרון קבע.

יישום של 1325 הוא גם הזדמנות לאתגר את השיטה הקיימת ולשבור את מעגל הסכסוך ארוך השנים. נשים שיציעו פתרון לגבי סוגיית הליבה בירושלים, יביאו אל השולחן פרספקטיבות נוספות שלפחות בחלקן יחתרו תחת המבנה הפטריארכלי הקיים ויאתגרו את העמדה ההגמונית ששלטה עד כה. שידוד מערכות כזה, של "ניעור" ואיתגור התפיסה הקיימת, זו שעד כה לא נשאה פרי, עשוי להבטיח שמרכיב הפשרה והשוויון ישחק תפקיד מרכזי יותר, ויאפשר להשתחרר מקבעונות ותפיסות היררכיות שעומדות בסתירה לרעיון של פתרון והסכמות בין שני עמים המצויים בקונפליקט.

להשקפתנו, התבוננות מגדרית גם עשויה לתרום לכינון שפה של מפגש, של קהילה, של סולידריות, של פשרה ושל חיבורים. מרבית ההסכמים וההצעות שהונחו על השולחן עד כה עירבו בעיקר את ההגמוניה הגברית – אנשי צבא, ממשל ודיפלומטיה. נציגות נשית הולמת ומותאמת תאפשר להכניס

לתוכו פרמטרים מגדריים שיקחו בחשבון את ההבדלים הזהותיים, החברתיים והתרבותיים בין נשים לגברים, פרמטרים שמתחשבים בידע שהצטבר בעקבות התנסויות יומיומיות של נשים. רק כך ניתן יהיה באמת למפות את הצרכים, את הזכויות הנפגעות ואת נקודות החיכוך על מנת להתמקד בחיי היומיום בירושלים.

ירושלים דרך העיניים של נשים פלסטיניות

מתוך הבנה שחיים תחת שליטה זרה הם חיים מסוכנים ומשוללי זכויות מעצם הגדרתם, אך בה בעת גם מתוך הכרה בצורך המיידי להגן על נשים מזרח ירושלמיות ולדאוג למימוש זכויותיהן, מבלי שהעניין יהיה תלוי כולו בסיום הכיבוש או לחלופין משותק כליל מטעמי התנגדות לשיתוף פעולה עם מוסדות הכיבוש – החלטנו לשוחח ישירות עם נשים פלסטיניות תושבות העיר.

כיבוש מהווה הפרת זכויות אדם עמוקה, היות והוא כרוך בשלילה יסודית של האוטונומיה, של הסוכנות (agency), של יכולת הבחירה ושל השליטה של הנכבשות, ומתוך כך גם בהפרה ושלילה של זכויותיהן בכל תחומי החיים. בבואנו להתבונן במציאות שבתוכה חיות נשים תושבות מזרח ירושלים, אנו לוקחות בחשבון הן את התמונה הגדולה – של עצם קיומם של שני משטרים שונים ונפרדים אשר חלים על שתי קבוצות אתניות שונות בתוך אותה עיר, באופן שמדיר, מפלה ופוגע באחת מהן ברמה מבנית ויומיומית, והן את ההיבטים הקטנים והנקודתיים שמרכיבים אותה. עוד ברור לנו, שכל אחת מן הקבוצות האתניות הללו היא בעלת אופי ומסורת פטריארכליים, ושבתוך כל אחת מהן מתקיימת אפליה מגדרית, וכן שמעגלי הזהות השונים של תושבות ירושלים – זהות לאומית, מגדרית, מעמדית, אתנית וכו' – משיקים ונחתכים במקומות שונים.

משום כך בחרנו לערוך ראיונות עומק עם פלסטיניות מירושלים ולשמוע מהן על החוויה האישית שלהן כנשים תושבות העיר. זאת במטרה לחלץ מתוכם הבנה של מציאות החיים בעיר ושל הצרכים שנגזרים ממנה, באמצעות הצגה של פרספקטיבות ומיקומים שונים.

סקירה זו של מרכיבי החיים בעיר – אין לראות בה ניסיון לתקן את הכיבוש, להכשיר אותו, או לרמוז שיש לגיטימיות בהמשך קיומו. מיפוי הצרכים והזכויות הנפגעות המוצג בפרק זה עוסק אמנם במרכיבים נקודתיים ומצומצמים של שגרת החיים בירושלים, אך אנחנו מבקשות למקם את כל אחד מהמרכיבים הללו בתוך התמונה הגדולה של הפרת זכויות האדם השורשית והמבנית שנגרמת מעצם קיומו של הכיבוש.

מצד שני, גם בהנחה לפיה עד שהכיבוש יסתיים במלואו אין לנקוט בשום צעדים שיטיבו עם תושבות העיר ויבטיחו את מימוש זכויותיהן – יש מרכיב משתק וכגום. במסגרת הטמעת הפרספקטיבה המגדרית שתאתגר את אופני החשיבה המקובלים לפתרון הסכסוך בירושלים, אנו שואפות לבטל בין היתר גם את

הדיכטומיה המשתקת הזו, ולמצוא את האיזון בין חתירה חסרת פשרות לסיום הכיבוש לבין קידום מדיניות נקודתית שתקדם שוויון וצדק.

המתודולוגיה שבה בחרנו להשתמש בדו"ח זה – איסוף מידע איכותני ולא כמותני, שמתבסס על ראיונות עומק ושיח דיאלוגי מורכב – היא מתודולוגיה פמיניסטית, ועולה בקנה אחד עם התכנים שהחלטנו לשים בקדמת הבמה. תהליך מתודולוגי זה מביא לידי ביטוי את שלושת המרכיבים של החלטה 1325: ייצוג נשי, הגנה על נשים והטמעה של פרספקטיבה מגדרית בפתרון סכסוכים, ונותן לה מקום - בצורה וגם בתוכן.

הממצאים בפרק זה מבוססים ברובם על ראיונות שנערכו באופן יזום עם נשים פלסטיניות תושבות העיר, על דבריהן של נשים נוספות שמובאים בפלטפורמות שונות, ועל מחקרים נוספים. הראיונות התבססו על תבנית של שאלון שהוכנה מראש, אך חשוב היה לנו לקיים אותם בצורה של דיאלוג, של שיחה זורמת שהנושאים המדוברים בה עולים ומתפתחים באופן יחסית טבעי. דברי המרואיינות עברו עריכה קלה לצורך שילובם במסמך זה (מחיקת שאלות הבהרה של המראיינת, קיצור, השלמת מילים חסרות וכד'), תוך הקפדה יתרה על שימור רוח התשובות והימנעות מעריכה מגמתית או מטעה.

1. סוגיות של מעמד מבוסס גיאוגרפיה

תושבי ירושלים הפלסטינים אמנם מעולם לא קיבלו אזרחות ישראלית ולא הפכו לשווי זכויות, אך הם כן מצויים במעמד שונה משל פלסטינים תושבי הגדה המערבית. פער זה משרת היטב את מדיניות ההפרד ומשול של ישראל, וקשור בין היתר לניסיון לפגום בתחושת האחדות של הפלסטינים ובשאיפות הלאומיות שלהם. ברמה המעשית, חופש התנועה שלהם מוגבל על ידי משטר של היתרים, המקנים להם אישור לנוע במרחבים גיאוגרפיים מסוימים ובמועדים מוגדרים בלבד,³⁰ כמו גם על ידי גדר ההפרדה שיצרה ביום בהיר אחד מכשול פיזי המפריד בין הגדה לירושלים, וכן על ידי כוחות הביטחון.

בנוסף, בירושלים חיות גם פלסטיניות המחזיקות בתעודת זהות כחולה היות שאחד מהוריהן הוא אזרח ישראלי והשני תושב ירושלים, או פלסטיניות מהגדה המערבית או מרצועת עזה שהגיעו לעיר בעקבות בן זוג תושב ירושלים. לפי ארגון בצלם, ישראל מיישמת מדיניות נוקשה בכל הנוגע לבקשות לאיחוד משפחות שהגישו תושבי מזרח ירושלים שנישאו לבני זוג משאר חלקי הגדה או מעזה, ולמעשה לא מאפשרת לזוגות כאלה לגור יחד בירושלים, מה שמקשה על הענקת מעמד של תושבות לילדיהם, למרות העובדה שאחד מהוריהם הוא תושב קבע.³¹

"אפליה כברירת מחדל" הוא ניתוח מגדרי של משטר ההיתרים הבוחן כיצד הוא מעצב את מציאות חייהן של נשים ברצועת עזה תוך התעלמות מהצרכים הייחודיים להן, שארגון גישה פרסם לציון עשרים שנה להחלטה 1325. שם מצוין כי "כתוצאה מההגבלות על תנועת אנשים בין חלקי הטריטוריה הפלסטינית וישראל, נשים פלסטיניות רבות חיות בניתוק מתמשך מבני משפחתן", וכי "חיי המשפחה של נשים רבות תלויים במשטר ההיתרים הצר שמנהלת ישראל, והן חשופות יותר לאלימות הבירוקרטית המאפיינת אותן".³²

"כבנאדם רווק, אני מתרחקת מהרעיון של [להתחתן עם] בנאדם שחי בפלסטין. אני חייבת. אחרת זה יגרום לסבל אחר כך. מה אני אעשה עם הילדים? מה אני אעשה עם המשפחה שלי? מה אם יום אחד הם יחליטו לסגור [את המעברים]? אני יודעת [שזו הסיבה] שהרבה מהחברות שלי לא המשיכו בסיפור האהבה שלהן". (לוג'ין סובחי, 27, בית צפאפא)

"עד שבעלי קיבל את האיחוד משפחות, אפילו בירח דבש - התראינו בירדן. גם לא תמיד יכל לבוא אצלנו כי לא תמיד היו היתרים. ואפילו כשהיו, אז הוא היה צריך לעבור מחסום כמו בית לחם או קלנדיה, אז זה גם ממש השפלה". (מנאר, שם בדוי, 35, ביר עונא)

"אמא שלי מירושלים, אבל יש לה אזרחות [ישראלית]. אבל אבא שלי - אין לו. יש תעודת תושב. אז זה די משפיע וקצת מפריד. נגיד אם יש לך אזרחות את תוכלי לקבל חלק מהזכויות, ותחשבי על זה: אבא שלי לא יוכל לקבל את הכל. נגיד קופ"ח - בזה עושים לו בעיות. גם בתנועה". (רוסיילה קורד, 23, ג'אבל מוכבר)

30 הוראת שעה? - תריסר שנים בצל חוק האזרחות והכניסה לישראל, המוקד להגנת הפרט, יוני 2014.

31 מזרח ירושלים, בצלם.

32 אפליה כברירת מחדל - ניתוח מגדרי של הקריטריונים לתנועת אנשים דרך מעבר ארז, גישה, דצמבר 2020.

מרבית הפלסטיניות מעידות כי ההפרדה הגיאוגרפית בין ירושלים המזרחית לבין הגדה המערבית לבין עזה לבין מדינת ישראל עצמה לא עולה בקנה אחד עם העובדה שמבחינת רובן – הזהות הלאומית, השפה, התרבות, המסורות והמנהגים הם משותפים. בין אירועי '48, לאירועי '67, לסיפוח הרשמי של ירושלים, לסיפוח הזחל ובניית גדר ההפרדה, נוצרו אינספור מצבים אבסורדיים של הפרדה מלאכותית החוצה בין פלסטינים בני אותה משפחה, בין שכנים ובין בני זוג.

גם מבחינת חיי היומיום בעיר מדובר בהפרעה חריגה שמשפיעה ישירות על כל תחומי החיים: חיי חברה, משפחה, זוגיות, גידול ילדים, תעסוקה, חינוך, חופש תנועה, החזקה של רכוש, חיכוך עם כוחות הביטחון, סיוע עירוני, זכויות והטבות, סירבול ביורוקרטי ועוד. זוהי הסוגייה המרכזית שעלתה מהראיונות, יש לה אינספור היבטים והשלכות, והיא נקשרת לנושאים נוספים שדו"ח זה ייגע בהם בהמשך.

הזכויות הנפגעות:

הזכות לחיי משפחה – מאפשרת לפרט לבחור את התא המשפחתי אותו הוא מעוניין ליצור, ומוכרת במשפט הישראלי כנגזרת של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. מניעת האפשרות מזוגות פלסטינים בעלי מעמד לאומי שונה לקיים חיי משפחה סבירים לאורך זמן, ועצם קיומו של משטר ההיתרים שקובע כי תנועת הפלסטינים מוגבלת אלא אם הוחלט אחרת, מהווה פגיעה קשה בזכות לחיי משפחה.

הזכות לקניין – מבקשת להגן על רכושו של אדם מפני פגיעה שרירותית מצד המדינה או גורמים פרטיים. חוק נכסי נפקדים מהווה פגיעה קשה בזכות הקניין של פלסטינים תושבי ירושלים המזרחית שבני משפחתם עזבו או גורשו לחלקים אחרים בשטחים הכבושים מבלי שהעבירו להם את הבעלות על הנכס באופן מפורש. החוק גם מאפשר ליהודים לטעון לבעלות על מקרקעין בו החזיקו לפני קום המדינה, גם אם משפחות פלסטיניות חיות שם כבר עשרות שנים.

"דמיינו שלאחד מבני הזוג יש ת"ז ישראלית (תעודת תושב ירושלים), והשני פלסטיני. צריך שני בתים – אחד פה ואחד שם, כי אם את בת מזל, את תקבלי אישור עבור בן הזוג שלך להיכנס לירושלים פעם או פעמיים בשנה, כי יש קושי עם איחוד משפחות. דמיינו שהילדים שלכם צריכים להיות מופרדים – חלק מהם עם האבא וחלק מהם עם האמא".
(רולה סלמה, "פרויקט בלפור")

"אם לא כל האחים או הדודות או הדודים שלך בארץ, זה אומר שיש פתח לנכסי נפקדים. אפילו אם הם נמצאים ברמאללה ונושאים תעודת זהות פלסטינית – גם אז זה נחשב נפקד, הם לא קיימים מבחינת ישראל. [...] מבחינת ישראל זה אומר שאת לא יכולה להמשיך את תהליך הרישום כי [אפילו אם] יש לך נפקד אחד, אז כל השטח יהפוך לנכסי נפקדים".
(טרי בולטה, 54, בית חנינא)

"מה הבעיה הגדולה שיש לנו בלשכות הרווחה? כשיש בנאדם אחד [מירושלים] שהתחתן עם אחד מהשטחים עם תעודת זהות פלסטינית. שמה – אין לנו מה לעשות. אין דרך להעסיק אותם, אין דרך לקבל... לא יודעת, כל מיני קצבאות לביטוח לאומי עבורם".
(לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

2. גדר ההפרדה – מכשול פיזי ומהותי

בניית גדר ההפרדה החלה בשנת 2002, כאשר התכלית המוצהרת שלה היתה מניעת כניסתם של פלסטינים ללא היתרים מהגדה המערבית לירושלים, מטעמים ביטחוניים. עם זאת, מאחורי הקמתה עומדות גם מטרות אחרות, ובראשן השאיפה של ישראל לבסס את החזקתה בכמה שיותר שטח, למנוע את קיומה העתידי של מדינת פלסטינית, ולהקל על השליטה בעם הפלסטיני. גדר ההפרדה נחשבת לאחד מסמלי הכיבוש המוכרים ביותר, והיא מזוהה עם רבות מהעוולות הבולטות ביותר המשויכות לכיבוש ולסיפוח – בגדה המערבית כולה, ובירושלים באופן ספציפי.

תוואי הגדר, לא זו בלבד שניתק פיזית את ירושלים המזרחית מיתר הגדה המערבית, ובכך הפך את ההפרדה שיצר משטר ההיתרים לקונקרטי הרבה יותר, אלא גם "מרחיב דה-פקטו את השטח המסופח ומחבר לעיר שטחים כתוחים, התנחלויות וקרקעות נוספות סביבן".³³ הגדר משמשת את ישראל לצורך קביעת עובדות בשטח, ניכוס שטחים, ביסוס מדיניות של הפרדה בין פלסטינים לפלסטינים ובין פלסטינים לאדמותיהם, השתלטות על אדמות, נירמול של התנחלויות, והערמת קשיים יומיומיים רבים על תושבי ירושלים הפלסטינים, הן ברמה הביורוקרטית והן מבחינת גישה וחופש תנועה.³⁴

הזכות הנפגעת: חופש התנועה

נועדה להבטיח שכל אדם יוכל לנוע בחופשיות ממקום למקום ללא הגבלות, ונחשבת לזכות יסוד, בין היתר מפני שמימושה הכרחי לצורך מימוש זכויות נוספות, דוגמת הזכות לחופש העיסוק, לחיי משפחה, לבריאות, לחינוך ועוד. גדר ההפרדה מגבילה את אפשרויות החינוך והתעסוקה של תושבי השכונות והכפרים, שבעקבות הקמתה בהתאם לתוואי שלא לקח בחשבון את מרקם החיים שלהם, מצאו את עצמם מנותקים ומבודדים.

"הגדר הוציאה כ-100,000 פלסטינים עם תעודת זהות ישראלית (תעודת תושב) החוצה. במוקדם או במאוחר הם יאבדו את התושבות שלהם ויהיו במצב מאוד רע. יש משפחות שהגדר כיצלה – חלק בפנים וחלק בחוץ. דמיינו ילדים שהולכים לבית ספר וצריכים לעבור דרך מחסומים. דמיינו את החוויה היומיומית". (רולה סלמה, "פרויקט בלפור")

"יש הרבה מקומות בשטחים שהם מאחורי הגדר אבל עדיין לפי העירייה שייכים לירושלים. כמו למשל באיזרייה. יש במקומות האלו משפחות שמוכרות ללשכות הרווחה שיש להם ארנונה, יש להם הכל, אבל אנחנו לא יכולים להגיע אליהם כי הם מאחורי הגדר". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"מה הצורך בגדר בקצה של אבו דיס, כאשר היא מפצלת את אותה קהילה בתוך עצמה, בזמן שהישראלי הקרוב ביותר הוא במרחק של 5 קילומטר משם? זה לא קשור לביטחון הישראלי, זה קשור לתפיסה של עוד אדמות מהצד הפלסטיני וקביעת עובדות בשטח. אני לא צריכה לקרוא ניתוחים פוליטיים, אני רואה את זה בעיניים שלי". (טרי בולטה, בית חנינא)

33 [רקע על גדר ההפרדה](#), בצלם.

34 [גדר ההפרדה](#), אתר עיר עמים.

3. תעסוקה

הקשיים בתחום התעסוקה מהם סובלים תושבי ירושלים המזרחית נובעים בראש ובראשונה מאי שוויון הזדמנויות ואפליה מתמשכת, לרבות מגבלות הקשורות בגדר ההפרדה או במחסור בהיתרי עבודה בשל הבדלי המעמד הלאומי. סיבה נוספת היא שעיקר הפתרונות שהרשויות מציעות אינם מותאמים לצרכי החברה הפלסטינית בעיר, ולא מתחשבים בדעה של תושבותיה ותושביה.

לפי עיר עמים, נכון לשנת 2014, בעוד ששיעור התעסוקה בקרב האוכלוסייה היהודית בעיר עמד על 50%, במזרח העיר רק 37% היו מועסקים, ומצוין כי אחד הגורמים לכך הוא שיעור תעסוקה נמוך במיוחד בקרב נשים פלסטיניות, שבשנת 2011 עמד על 16% בלבד.³⁵

כמו כן, "כוח העבודה של תושבי מזרח ירושלים (מעל גיל 15) היווה בשנת 2016 28% מכוח העבודה הכללי בעיר, לעומת שיעורם היחסי באוכלוסיית ירושלים (37%). ישנה השתתפות נמוכה מאוד של נשים ערביות בכוח העבודה – 17% בלבד לעומת 62% במגזר היהודי". [...] קיים פער נומינלי קבוע של כ-3000 ש"ח לחודש בין שכר הממוצע של יהודים לבין השכר הממוצע של ערבים בעיר בין השנים 2002 עד 2012".³⁶

הזכות הנפגעת: הזכות לשוויון

זכות יסוד, הקובעת גם כי אין להפלות בקבלה לעבודה על רקע לאום, מבטא או דת. לאורך השנים פסיקות ביהמ"ש העליון אף קבעו כי על המדינה לפעול למיגור פערים על בסיס מאפיינים מכונני זהות כמו לאום, דת, מגדר או נטייה מינית. העובדה שהרשויות אינן מציעות פתרונות מותאמים גם לצרכי החברה הפלסטינית בירושלים חותרת תחת אחריות המדינה לנהוג בשוויון כלפי אזרחיה ותושביה.

"אין לנו הזדמנויות בתעסוקה ובעבודה במזרח העיר. ולאשה ממזרח העיר שתלך לתלפיות [לעבוד] - ללכת לשם, לא לדבר את השפה, את יודעת כמה זה מפחיד? [...] אנחנו מרגישים סכנה כשאנחנו נדרשים ללכת למערב העיר". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"יש ניסיון להקים עמק סיליקון חדש על חשבון עסקים קטנים. בואדי אל ג'וז יש מאתיים עסקים קטנים שמפרנסים אנשים צעירים ועניים, ואת באה עם הגישה הקפיטליסטית שלך לסלק את כל זה בשביל אנשי הייטק שלא מעניין אותם האנשים. הם אף פעם לא שואלים אותנו, הם כופים עלינו דברים". (טרי בולטה, בית חנינא)

"למה אני צריכה שהתאוג'יה שלי – קיבלתי ציונים מצוינים – לא תיחשב בכלל באוניברסיטה?³⁷ למה?! למה הם לא מתחשבים בחינוך שלנו? ואח"כ אומרים 'אוקיי יש משהו פה שלא מסתדר לערבים. אולי הם לא חכמים יותר מדי?'". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"אני מכירה אנשים חכמים חבל חבל חבל על הזמן שהיו צריכים להיות מדענים, והם עובדים סתם בעבודות שלא מתאימות להם רק כדי להמשיך לחיות ולשרוד פה. זו המדיניות. חסמים כל הזמן". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

35 תגובת עיר עמים להחלטת הממשלה בדבר "התוכנית להגברת הביטחון האישי ולפיתוח כלכלי – חברתי בירושלים

לטובת כלל תושביה", 2014.

36 ירושלים המזרחית – נתונים מרכזיים, עיר עמים, ינואר 2019, עמ' 3-4.

37 תאוג'יה = המקבילה הפלסטינית לתעודת הבגרות הישראלית.

4. חינוך

לקשיים עמם מתמודדים תושבי ירושלים המזרחית בתחום החינוך היבטים רבים. לפי דוח "חינוך על תנאי" שארגון עיר עמים פרסם בשנת 2018, בירושלים המזרחית חסרות 2476 כיתות. רק 41% מכלל התלמידים הפלסטינים בירושלים המזרחית לומדים במערכת החינוך הרשמית, ו-14.6% מהילדים המזרח ירושלמים בגיל חינוך חובה כלל אינם רשומים במסגרת לימודים ידועה למערכת החינוך.

בנוסף, על מנת לקבל תקציבים ראויים מטעם הממשלה לצורך שיפור פני החינוך בחלקה המזרחי של העיר, נדרשים לעיתים מוסדות החינוך במזרח העיר לאמץ את תוכנית הלימודים הישראלית. זו כוללת גם את הנרטיב הציוני שבמידה רבה בא על חשבון הנרטיב הלאומי הפלסטיני (כ-43.5% מסך תקציב הממשלה בהחלטה 3790 המיועד לחינוך בירושלים המזרחית, מותנים מכורשות בלימודי התוכנית הישראלית).³⁸

מהראיונות עולה כי לא רק שיש מחסור אדיר בכיתות לימוד, גם רמת ההוראה לוקה בחסר ואיננה מותאמת או מושווית לרמת ההוראה במערב העיר, ואינה מספיקה על מנת להכין את התלמידות אל חייהן הבוגרים – הן מבחינת תעסוקה והן מבחינת הערכה עצמית ותחושת מסוגלות.

הזכויות הנפגעות:

הזכות לחינוך – זכות המחייבת את המדינה להבטיח כי לכלל תושביה יש גישה לחינוך. מעברי הגבול והמחסומים, דלות המשאבים וההזנחה התשתיתית, וכמובן המחסור בכיתות לימוד ובמורים בירושלים המזרחית – מהווים פגיעה בגרעין הקשה של הזכות לחינוך, שכן המדינה לא עומדת בחובתה להעניק גישה לחינוך לתושביה.

הזכות לקיום בכבוד – נגזרת של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, שנועדה להבטיח שלאזרחים ולתושבים במדינה דמוקרטית יהיו התנאים הדרושים לקיום מינימלי בכבוד. פגיעה בזכות לחינוך כרוכה בהכרח בפגיעה בזכות לקיום בכבוד היות שהיא מונעת את ההשכלה הבסיסית הנדרשת לצורך מימוש עצמי והשתלבות מקצועית בעיסוקים שיוכלו להבטיח קיום מבוסס ואורח חיים סביר.

"יש 10,000 ילדים שאין להם מקום בכיתות בירושלים המזרחית. יש בעיה של מימון לבתי ספר. זו בעיה שצריך לרשום את הילדים לבית ספר בתוך הגדר". (רולה סלמה, "כרויקט בפלור")

"אני חושבת שאנחנו בחברה מאוד מיואשים, לא מאמינים בעצמנו, לא רואים את היכולות שלנו. גם בתי ספר לא מפתחים את היכולות, לא מפתחים דרכי חשיבה, לא מפתחים חשיבה ביקורתית. אנחנו יוצאים בלי לדעת מה אנחנו, איזה כוחות יש לנו, איזה מיומנויות יש לנו. אילו היה לנו חינוך שהכין אותנו לחיים, שכן דיבר על הזכויות שלנו – הכל היה משתנה". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"הבנים שלי בבתי ספר ברשות הפלסטינית. הגשתי שלוש פעמים לדו לשוני "יד ביד" וקיבלתי דחייה כי רוצים מספר מאוזן בין הילדים היהודים והערבים, ואני יודעת מגיטת שמלמדת שם שמספר היהודים מאוד מועט אז רוצים יותר יהודים כדי לאזן". (מנאר, שם בדוי, ביר עונא)

"משפחות פלסטיניות רבות מחליטות להפסיק לשלוח את הבנות הצעירות שלהן לבית ספר כי הן חייבות לעבור מחסום, והן לא יכולות להרשות להן לעבור חוויה כזו מחשש שמהווה יקרה להן". (רולה סלמה, "כרויקט בפלור")

5. דאגה לביטחון הילדים

בשל אופיה של השליטה הישראלית בירושלים המזרחית, הורים פלסטינים רבים מהעיר מוצאים את עצמם חרדים לשלומם ובריאותם של ילדיהם ברמה היומיומית. מקרה הירי שנטל את עינו של מאלק עיסא בן התשע בעיסאווייה בפברואר 2020³⁹ הוא עדות למידת הסכנה בה מצויים ילדות וילדים תושבי מזרח העיר. סכנה זו היא בראש ובראשונה תוצר של הנוכחות המוגברת של כוחות הביטחון הישראליים בשכונות הפלסטיניות בעיר, הכרוכה בשימוש מוגבר באמצעים אלימים ודכאניים שמופעלים שם בנקל. הודות לחיכוך מתמיד זה עם כוחות הביטחון, מעל לראשם של ההורים מרחף תמיד גם החשש שילדם ייעלם או ייחטף לצורך מעצר, חקירה וכד'.⁴⁰

גורם סיכון נוסף הוא החיכוך עם מתנחלים, שמשתלטים על שכונות ומבנים בחלקה המזרחי של העיר, מתגרים באוכלוסייה הפלסטינית ומתעמרים בה. העניין כרוך גם בחיכוך מוגבר עם כוחות הביטחון, שבשל הימצאות המתנחלים והדרישה להגן עליהם – מגבירים את נוכחותם בשכונות הפלסטיניות בעיר. זכור היטב המקרה של הנער מוחמד אבו ח'דיר, שביולי 2014 נחטף מחוץ לביתו בשועפט ונשרף למוות בידי רוצחים ישראלים.⁴¹

הזכות הנפגעת: הזכות לחיים וביטחון

אחת מהזכויות הראשונות שמשטרים, לאו דווקא דמוקרטיים, מחויבים לספק לאזרחיהם. היא כוללת שמירה על שלמות הגוף, שמירה על ביטחון המדינה, וכן מניעת פחד מפני האפשרות של פגיעה שרירותית בחיי אדם במדינה. שיטור היתר, הנוכחות המוגברת של כוחות ביטחון, ואופיו המערכתי של מנגנון אכיפת החוק בירושלים המזרחית – גורמים לדאגה בלתי פוסקת של ההורים לילדיהם ופוגעים קשות בזכות לחיים וביטחון.

"הבן שלי, מרוואן, הלך לבית ספר בעיר העתיקה. הייתי צריכה למצוא מעין שומר ראש ונהג מונית שייקח אותו כל יום לבית ספר וחזרה, כי פחדתי ממש שמשהו יקרה לו – בגלל המתנחלים, בגלל שאולי האלימות תתפשט שוב, אולי יהיה פיצוץ, ואז הבן היחיד שלי אולי ייחטף או שמשהו רע יקרה. איך אפשר גם להתרכז בעבודה וגם לדאוג לילדים? הרי אני לא יכולה להכריח אותו להישאר בבית בלי חברים". (רולה סלמה, "כרויקט בלפור")

"הרבה מהילדים נעצרים, הם נשארים במעצר 48 שעות, ואז הם משוחררים למעצר בית בזמן שהם מחכים להמשך ההליכים. ואז, האמא בעיקרון הופכת להיות הסוהרת של הילד שלה, ואפשר להבין את המתח שזה יוצר. האימהות יפחדו מאוד שהילד שלהן יעזוב, אפילו לגינה, לדבר עם מישהו, כי הם במעצר בית". (טרי בולטה, בית חנינא)

39 [בן תשע מעיסאווייה נפגע בפניו מכדור ספוג שירו שוטרים](#), ניר חסון, הארץ, 15.2.20.

40 אירוע הקראת עדויות שנערך לאחרונה מטעם "הורים נגד מעצרי ילדים", בשיתוף עם שוברים שתיקה ויש דין, עסק בין היתר גם בירושלים המזרחית: [בלילה, כשכולם ישנים - אירוע הקראת עדויות](#), עמוד הפייסבוק של הורים נגד מעצרי ילדים, 20.11.20.

41 [שישה יהודים נעצרו בחשד לרצח הנער הפלסטיני מוחמד אבו חדיר](#), חיים לוינסון וניר חסון, הארץ, 6.7.14.

6. תשתיות

ירושלים המזרחית מאופיינת בהזנחה קשה של כל סוגי התשתיות: חשמל, מים וביוב, חינוך, תחבורה ציבורית, בריאות ורווחה ועוד. בחלקים מסוימים במזרח העיר ישנם תושבים שאפילו אינם מחוברים למים או לחשמל, במקומות רבים אין מדרכות או כבישים, והאשפה נערמת ברחובות. גם בשכונות פלסטיניות שתושביהן נחשבים לבעלי מעמד סוציו-אקונומי גבוה יחסית, ניתן לראות בבירור כיצד שנים של מדיניות מכוונת של הזנחה ומניעת כיתוח יצרו פער עמוקים בין חלקה המערבי לחלקה המזרחי של העיר.⁴²

נכון לשנת 2017, רק כ-59% ממשקי הבית בשכונות הפלסטיניות בעיר מחוברים לרשת המים באופן חוקי, עיריית ירושלים מפעילה בכל מזרח העיר רק 6 תחנות טיפת חלב לעומת 27 תחנות בשכונות היהודיות בעיר, ורק 4 לשכונת רווחה לעומת 19 לשכונות היהודיות.⁴³

"אנחנו גרים בכפר שכל המקומות רחוקים ממנו מדי, והתחבורה הציבורית שלנו זה לא קל, הם באים רק כל שעה-שעה וחצי, וכדי לנסוע ממקום למקום זה לא קל. אני יש לי אוטו ואני עובדת, אבל נשים אחרות – יחכו שעה שעתיים לאוטובוס". (נפא, עטון, 40, צור באהר)

הזכויות הנפגעות:

הזכות לחופש התנועה – מחסור בתשתיות תחבורה ציבורית מהווה הגבלה דה-פקטו של הזכות לחופש התנועה, בוודאי באזורים בהם חיה אוכלוסייה ממעמד סוציו-אקונומי נמוך. פגיעה זו גם מגבילה משמעותית את האוטונומיה של הפרט להיות חלק פעיל בחברה.

הזכות לחינוך – המחסור המתמשך במתנ"סים במזרח העיר מהווה פגיעה בזכות לחינוך, שמחייבת מתן כלים מגוונים וייחודיים לילדים בכדי לקדם את ההתפתחות ההשכלתית והתעסוקתית שלהם. בנוסף, גם מחסור בחשמל ואינטרנט פוגע ביכולת של התלמידים לממש את זכותם לחינוך (בוודאי בזמן הקורונה), והמחסור בתחבורה ציבורית מאלץ אותם לבחור מוסד לימודי קרוב ונגיש למקום מגוריהם, מה שלעתים רבות לא מתאפשר, נוכח המחסור האדיר בכיתות לימוד.

חופש העיסוק – תשתיות בסיסיות כמו חשמל ואינטרנט הן מרכיב הכרחי בעולם העבודה המודרני (וביתר שאת בתקופה הקורונה), ובפרט במשרות עם שכר גבוה מהממוצע. גם מחסור בתחבורה ציבורית פוגם באפשרות לעבוד מחוץ לטווח מרחק הליכה ברגל, ובכך מצמצם בצורה משמעותית את אפשרויות התעסוקה.

הזכות לבריאות – מבקשת להבטיח גישה לשירותי בריאות וכן להגן מפני פגיעה ישירה בבריאות בשל אקט של רשויות השלטון או מחדל שלהן. מימושה הכרחי לצורך מימוש יתר הזכויות האזרחיות והפוליטיות. בירושלים המזרחית היא נפגעת הן בשל הגבלה בגישה לשירותי בריאות, והן בשל היעדר גישה למים (בפרט בימי הקורונה).

42 **תיקון 16 לחוק התכנון והבנייה והשכונות הפלסטיניות בירושלים המזרחית**, עו"ד שרון קרני-כהן ואדר' אפרת כהן-בר,

עמ' 12, עיר עמים ובמקום, יולי 2019, ירושלים.

43 **ירושלים המזרחית – נתונים מרכזיים**, עיר עמים, ינואר 2019.

"כשהייתי מעבירה סדנאות לנשים, היו תמיד אומרות שהבנים שלהם בסילוואן משחקים ברחוב. ממש ברחוב, כאילו ברחובות הצרים האלה, כי אין לילדים איפה לשחק. וזה כל כך מסוכן ולא בטוח לילדים". (מנאר, שם בדוי, ביר עונא)

"כל התשתיות של מזרח ירושלים - זה הדבר הראשון [שהייתי מטפלת בו]. כאילו, יש בתים שלא מגיע אליהם מים, שהם נכנסים לכל מיני בעיות או נאלצים לקחת מהשכנים. לא רק המים אלא גם החשמל". (רוסיילה קורד, ג'אבל מוכבר)

"[בירושלים המזרחית] יש פארקים, אבל לא נפוצים. מה שאני שומעת מחברות שלי פה הישראליות, איך שאני מבינה: כל שכונה ישראלית יש לה [פארקים]. וזה משהו שחסר. אז אפילו בעניין של הסגר למשל, עכשיו בסגר אני בבית ג'אלה, אבל למשך חודשיים לא יכולתי לקחת את הילדים לאף פארק כי אסור לנוע יותר ממאה מטר. אז מבחינת הישראלים זה היה משהו מובן מאליו כי יש להם בשכונה". (מנאר, שם בדוי, ביר עונא)

7. אפליה, גזענות והדרה על בסיס ניראות ולבוש

בשל החשיבות הדתית והלאומית של ירושלים, והודות לסיטואציה הייחודית של היותה עיר שהיא מצד אחד מעורבת, ומצד שני קיימים בה יחסי כוחות בלתי שוויוניים בין הצד הכובש לצד הנכבש, הניראות של אנשים, ובוודאי נשים, משחקת תפקיד מכריע בעיצוב שגרת חייהם.

"בירושלים ביגוד הוא זירה שבאמצעותה נורמות חברתיות וגבולות חברתיים נכפים ומשתחזרים. [...] פרקטיקות הלבוש היומיומיות של נשים בירושלים מצביעות על כך שהעיר בנויה כדתית ושמרנית, עם ניטור קולקטיבי בלתי פוסק של אנשים. גופם של אנשים מתמין בתוך רשת של קטגוריות: זכר/נקבה, דתי/חילוני, יהודי/ערבי וכו'. 'רשת ההבדלים' הזו פועלת להגדיר מי מהם נמצא 'במקומו' ומי 'מחוץ למקומו'".⁴⁴

עבור נשים פלסטיניות, החוויה של להיות מושא המבט, האובייקט הנצפה, היא כפולה: בפעם הראשונה בשל היותן נשים המתנהלות במרחב שממושטר על ידי המבט הגברי, ובפעם השנייה בשל היותן פלסטיניות שחיות במרחב הנשלט על ידי המבט הישראלי.

"כבנאדם עם חגי'אב – את כל הזמן צריכה להוכיח שאת בנאדם טוב. זה חונק. אני חייבת לחייך יותר, אני חייבת בכלל לא לצעוק. אני חייבת, אפילו כשבנאדם עשה לי משהו לא טוב – אני צריכה גם להיות טובה, כי אני מנסה לשנות תפיסה. זה תמיד פוגש אותי כשאנשים פשוט עוברים את התור כאילו אני לא נמצאת. כאילו הם יודעים שאני לא אענה, לא אגיד, לא אצעק".
(לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"הקופת חולים שלי במזרח העיר, ומתייחסים אליי קצת אחרת בגלל הניראות וזה. את יודעת שהחברה יוצרת חוקים משלה, את לא נראית כמוהן אז מתחילים לשפוט אותך. זה מתחיל מחגי'אב וזה. את יודעת מה זה נורמליזציה? זה זה. זה מה שחושבים. והם לא יודעים עליי כלום". (רוסיילה קורד, ג'בל מוכבר)

הזכויות הנפגעות:

הזכות לכבוד – נגזרת של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, שנועדה להגן על אדם מפני ביזוי והשפלה, במיוחד על רקע מאפיינים מכווני זהות. השימוש התכוף בפרופיילינג, ובעיקר שיוך של אנשים ונשים לחברה הערבית והפלסטינית או לדת המוסלמית, מהווה חריפה של הזכות לכבוד, בוודאי נוכח שימוש בסממני זיהוי של מראה או לבוש, המשמר ומעמיק מדיניות מפלה דה-פקטו שמחזקת סטיגמות קיימות בחברה.

הזכות לשוויון (אפליה בעבודה) – כאמור, החוק נגד אפליה במקום העבודה ובקבלה לעבודה רואה באופן חמור כל אפליה הנובעת ממאפיינים מכווני זהות כמו דת, לאום ומגדר. עצם העובדה שסממן דתי דוגמת חגי'אב מונע את קבלתן של נשים מוסלמיות למקומות עבודה מסוימים, מהווה פגיעה חמורה בזכות לשוויון.

44 Malka Greenberg Raanan and Nufar Avni, (Ad)dressing belonging in a contested space: Embodied spatial practices of Palestinian and Israeli women in Jerusalem, October 2020.

8. נוכחות צבאית ומשטרתית

במסגרת השליטה הישראלית תחתיה חיים תושבי העיר הפלסטינים, החיכוך עם כוחות הביטחון הישראלים הוא עניין יומיומי. הוא מורכב בין היתר ממחסומים ומעברים, פטרולים ובידוקים, הפגנת נוכחות ברחובות, פלישות לבתים, זימונים לחקירות, ומעצרים. בחודש שעבר, דווקא על רקע רצף מאסיבי של גירוש פלסטינים מבתיהם במזרח העיר, החליטה המשטרה לחסום את רחבת שער שכם בתקופת הרמדאן, להגביל את כניסת המתפללים המוסלמים לעיר, ולהגביר משמעותית את הפעלת הכוח של כוחות הביטחון בשכונות הפלסטיניות בעיר.⁴⁵

בסקר שנערך באפריל 2018, בתשובה לשאלה העוסקת בתדירות שבה הם נתקלים באלימות בין כוחות הביטחון לבין התושבים המקומיים בתוך שכונת המגורים שלהם, 73% מהפלסטינים השיבו 'לעיתים קרובות' ו'לעיתים קרובות מאוד'.⁴⁶ כאן בא לידי ביטוי מעמד המורכב של הפלסטינים תושבי ירושלים, שבשל הסיכוח מצד אחד נתפסים על ידי העירייה כתושבים בעלי זכויות, "בעוד שכוחות הביטחון רואים בהם גורם עוין ומאיים, עד שמבצעים ומעצרים בשטחים עירוניים ואפילו בבתי ספר הפכו למחזה שכיח".⁴⁷

הזכות הנפגעת: הזכות לחיים וביטחון

כאמור, הזכות לחיים וביטחון כוללת שמירה על שלמות הגוף, שמירה על ביטחון המדינה, וכן מניעת פחד מפני האפשרות של פגיעה שרירותית בחיי אדם במדינה. שיטור היתר, הנוכחות המוגברת של כוחות ביטחון, ואופיו המערכתי של מנגנון אכיפת החוק בירושלים המזרחית – מהווים פגיעה חמורה בזכות לחיים וביטחון.

"כשאני השתמשתי בתחבורה ציבורית, זה ה-דבר ה-מפחיד. את יודעת שעוצרים כאלה אוטובוסים ומתחילים לבקש תעודות זהות, ואת תאחרי בחצי שעה בלי שום סיבה שקשורה אלייך. כאילו, ה-דבר המפחיד זה אם את שכחת את תעודת הזהות שלך. כאילו זהו, הולכים הביתה. או הולכים לתחנת משטרה". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"בכל פעם שאני עוברת משער שכם אז יש כזה... מרגישים בנוכחות שהיא בולטת. כאילו באיזהו רגע אולי עלול... לא יודעת... לקרות משהו. אז זה מרגיש באי ביטחון. נגיד בשנים שעברו כולנו שמענו על פגיעות... נגיד זה של איאד אלחלאק". (רוסיילה קורד, ג'בל מוכבר)

"באירועים גדולים, כמו כשהרצח של אבו ח'דיר התרחש, הצבא היה ממש מול הבית שלנו וחסם את בית חנינא משועפאט, ואפילו בתוך הקהילה עצמה. את יודעת, עוד הפרד ומשול שתוך חמש דקות הם יכולים להפריד הכל - בין אם באמצעות חומות ובין אם בעזרת ג'יפים צבאיים". (טרי בולטה, בית חנינא)

45 [התנהלות המשטרה בירושלים מדליקה את השטח](#), הרמדאן אינו הזמן להפגנת כוחות, ניר חסון, הארץ, 10.5.21.

46 One City Two Realities: Jerusalem 2018 Public Opinion Survey, Prof. Dan Miodownik & Mr. Noam Brenner, Hebrew University of Jerusalem, April 2018.

47 [ירושלים של רעב](#), נתן אודנהיימר. מדינת ירושלים, אפריל 2020.

9. מכשול לשוני

ירושלים המזרחית היא אזור פלסטיני לחלוטין, שבשל הסיפוח מצוי תחת שלטון ישראלי. לכן, על מנת להתקיים, להתפרנס, לרכוש השכלה וכד', תושביו נאלצים להתנהל מול מערכת דוברת עברית. רוב הפלסטינים לא מדברים עברית מפני שמעולם לא למדו אותה, ורבים לא מדברים עברית מטעמי אנטי-נורמליזציה. ואולם, גם בזירה הזו חלים שינויים בקרב האוכלוסייה הצעירה, "ששואפת להתפתח ולנצל את ההזדמנויות שעומדות בפניה", ושרבים מתוכה "לומדים עברית ועובדים במקומות עבודה ישראליים מגוונים: תפקידי ייעוץ בעיריית ירושלים, עריכת דין, הנהלת חשבונות ורכואה".⁴⁸

עם זאת, אי ידיעת השפה העברית נותרה מכשול שחלק גדול מהנשים הפלסטיניות מצביעות על החשיבות שבחצייתו. המגבלה הלשונית מהווה חסם בכל תחומי החיים, מחינוך ופרנסה ועד גישה ורווחה, ובאה לידי ביטוי בשני חלקי העיר, שנשלטים שניהם בידי מערכת דוברת עברית, שתופסת את הערבית לא רק כשפה זרה אלא גם כשפת האויב.

"בסופו של דבר אנחנו חיים פה. ואני גם יכולה להגיד לך שבגלל שאני יודעת את השפה, אני קיבלתי הרבה הזדמנויות. וחבל לי על העמיתים שלי שהם גם בעלי השכלה גבוהה, גם מאוד חכמים, ואין להם את השפה. לא קיבלו אותה הזדמנות כמוני". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

"לא כולם דוברי עברית, זה גם משפיע. כאילו, לא מצליחים לתקשר. הייתי הולכת בשער שכם. היו חיילים, היו מדברים בעברית עם צעירים ערבים שלא הצליחו להבין מה הם רוצים מהם. ברגע שהם לא מבינים זה עלול להגיע למצב של אלימות גם". (רוסיילה קורד, ג'יבל מוכבר)

"כשיש לנו משימה באוניברסיטה, מוסד ישראלי, כדוברת ערבית אני ידעתי שאם משהו יכול לעשות את זה בכמה שעות, אני צריכה להשאיר לזה יומיים". (לוג'ין סובחי, בית צפאפא)

הזכויות הנפגעות:

זכות הטיעון – קובעת כי לאזרח או תושב במדינה יש זכות לטעון בקשר להחלטה הנוגעת אליו אישית, והמשפט הישראלי הכיר בכך שעל מנת לממש את זכות הטיעון, יש לאפשר אותה בשפת האם של הפרט. המחסור בהנגשה לשונית לשפה הערבית בירושלים בשל חוסר בנציגים ופקידים דוברי ערבית, כמו גם בהסברים והנחיות בשפה הערבית – מקשה על תושבי העיר הפלסטינים לקבל את השירותים להם הם זכאים, ומהווה הפרה בוטה של זכות זו.

הזכות לשוויון (אפליה בעבודה) – העובדה שמרבית הפלסטינים תושבי ירושלים לא מדברים עברית כלל, או מדברים ברמה נמוכה בלבד, מקשה על קבלתם לעבודה ומתפקדת באופן מובהק כהפרה של חוק שוויון הזדמנויות בעבודה.

48 [ירושלים של רעב](#), נתן אודנהיימר. מדינת ירושלים, אפריל 2020.

ירושלים דרך העיניים של נשים יהודיות

**"יחסי הכוח של כובש-נכבש לא נעצרים ברגע שאת מחליטה
שאת מייצרת מרחב נשי, או אפילו מרחב כמיניסטי"**

בבואנו לדון בירושלים מפרספקטיבות של נשים יהודיות, אנחנו לוקחות בחשבון את הדואליות המובנית המאפיינת את הקשר בין נשים יהודיות ונשים פלסטיניות באזור הסכסוך שלנו. מצד אחד, ישנו בסיס של הזדהות, דמיון ושותפות בכל הנוגע לחווית החיים הנשית בכלל, ובאופן ספציפי לחווית החיים הנשית בצל סכסוך אלים, ועוד כזה שמנוהל כבר עשורים רבים בעיקר בידי גברים. מן הצד השני עומדים מרחק תודעתי ותפיסתי ותחושת נבדלות יסודית, שמקורם לא רק באחרות ובאויבות המתמשכת בין שני העמים, אלא גם בפער מערכתי בין הצד הכובש לצד הנכבש. מתוך פער זה נגזרים הבדלים עמוקים בין נשים יהודיות לפלסטיניות גם בכל הקשור לניסיון החיים ושגרת היומיום, להזדמנויות ולאפשרויות, לפריבילגיות ולמידת הפניות לעסוק בסוגיות מורכבות כאלו.

אנו סבורות שהמתח המובנה בין הדרישה לשוויון לאומי לדרישה לשוויון מגדרי הוא דבר מה שיש לתת לו מקום, להכיר בו, ולהפוך אותו לחלק מן הדיון. במסגרת השאיפה לאתגר את הפרדיגמות הקיימות בכל הנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני, באמצעות ההכרה במתח אנו מבקשות לפרק את הדיכוטומיה החד-ממדית שבין "איתנו" ל"נגדנו". אנו מבקשות להכיר בכך שנשים ואנשים שונים מגדירים את עצמם ופועלים על פי מעגלי זהות – אתני, דתי, מגדרי, אידיאולוגי, ולוקלי – שונים, משתנים, ולעתים אף סותרים, ולהחזיק באותו הזמן גם את תחושת ההזדהות וגם את תחושת הנבדלות.

אנו מבינות היטב שבעוד שעבור מרבית הנשים יהודיות, המפגש וחלוקת המרחב המשותף עם נשים פלסטיניות נבחנים בין היתר גם בכלים של הגשמה עצמית ומימוש של ערכים ואידיאולוגיה, עבור נשים פלסטיניות רבות שחיות תחת משטר כיבוש אלים – האפשרות לחלוק את ירושלים עם תושביה ותושבותיה הישראלים היא צורך הישרדותי. עם זאת, בד בבד אנו גם לוקחות בחשבון את האפשרות שאמירה כזו היא הכללה שיש לכל הפחות לעמוד על דיוקה. בכל מקרה, אנו מבינות שעל מנת לקבל תמונה מהימנה של עמדה נשית ישראלית ופלסטינית עלינו לאמץ מגוון של פרספקטיבות, גם מכאן וגם מכאן, וברור לנו שעצם העיסוק בנושא מאפשר לנו לבחון, ואף לאתגר, גם את מקומן ומעמדם של הנשים היהודיות שאמנם אינן חיות תחת כיבוש, אך בהחלט חיות באזור סכסוך.

הממצאים בפרק זה מבוססים ברובם על עמדותיהן של נשים יהודיות שעוסקות בנושא של שוויון מגדרי ופועלות לקידומו באזור. דבריהן לקוחים מתוך ראיונות שנערכו עמן לצורך כתיבת דו"ח זה, וכן מתוך מאמרים ופרסומים שונים בנושא. מרבית הנשים המצוטטות בפרק זה חיות בירושלים, ומדברות מתוך היכרות אישית ויומיומית עם אופייה המעורב של העיר, עם נקודות המפגש והחיכוך, ועם משטר הכיבוש שתחתיו חיים תושבי צדה המזרחי של העיר, כמו גם עם החוויה הייחודית לנשים של החיים בירושלים.

המשמעות של 1325 עבור נשים יהודיות

במאמר מתוך גיליון מיוחד של *Palestine Israel Journal* שהוקדש כולו להחלטה 1325, כותבת פרופ' נעמי חזן, ממובילות הכתיבה והחשיבה סביב כמה מהפעילויות המרכזיות שעסקו בהחלטה זו בישראל: "ככל שהכיבוש העמיק, הנשים הפלסטיניות המשוללות זכות בחירה חשו באופן הולך וגובר את כובד השליטה הישראלית, ועל כן ייחסו חשיבות רבה יותר למטרה הלאומית של סיום הכיבוש ומימוש זכותן להגדרה עצמית לאומית. נשים ישראליות, לעומת זאת, ראו את השותפות עם אחיותיהן הפלסטיניות בעיקר כמקפצה לשיתופי פעולה עתידיים סביב סוגיות כמיניסטיות או סוגיות מוסכמות אחרות, תוך שהן מפחיתות מהחשיבות של הכיבוש והיבטיו המגדריים ושל הדחיפות למצוא פתרון פוליטי שיעצור את המשך העמקתו".⁴⁹

חמוטל גורי היא כמיניסטית ירושלמית הפועלת מזה 35 שנה למען שלום, זכויות אדם וצדק חברתי. היא עוסקת בין היתר בייעוץ והנחיית קבוצות, ובתקופה האחרונה הובילה בתנועת נשים עושות שלום, בה היא חברה, כמה מהתהליכים שעסקו בהחלטה 1325. במסגרת זו הזדמן לה לעבוד ולשוחח במסגרות יחידניות או קבוצתיות עם מגוון של נשים יהודיות ופלסטיניות, ודבריה המובאים פה מייצגים לא רק אותה כאשה תושבת ירושלים אלא גם את התחושות והמסרים המרכזיים שהועלו על ידי נשים אחרות.

גורי מעלה אל פני השטח את הקושי של יהודיות רבות, גם כאלו המגדירות את עצמן נשות שמאל, להזדהות עם נשים פלסטיניות ולהתחבר למצוקות שלהן. קושי זה נעוץ כאמור בראש ובראשונה בפערים בין מציאות החיים של נשים ישראליות – הכובשות, לבין מציאות החיים של נשים פלסטיניות – הנכבשות.

49 Naomi Chazan, Israel, Palestine, and UNSC Resolution 1325: Then and Now. *Palestine Israel Journal*, vol. 25 No. 3&4, 2020, Women | Peace | Security.

לפי גורי, סיבה נוספת היא ש"חלק מהשיח במעגלים של 1325 הליברליים-מיינסטרימיים זה לדבר על נשים ככוח ולא על נשים כקורבנות. לכן יש איזשהו חסם רגשי מאוד עמוק של נשים, שאני מבינה ומכבדת אותו, להבין שהן קורבנות של אלימות מגדרית, ושאלומות מגדרית היא תולדה של הכיבוש" (מתוך ראיון עם חמוטל גורי מתאריך 08.12.20).

בנוסף, יש המשייכות את נטייתן של נשים יהודיות להתמקד בשאיפה לשוויון מגדרי על חשבון השאיפה לשוויון לאומי לכך שהשיח אודות 1325 תפס עם השנים אופי ממלכתי וא-פוליטי. אחת מהן היא ד"ר שרי אהרוני, מומחית למגדר שעוסקת מזה שנים בהיבטים המגדריים של השליטה הישראלית בפלסטינים, שצוטטה כאן מוקדם יותר. היא כותבת כך: "אחת מתוצאות הניתוק בין הדיון בשוויון מגדרי בתוך מדינת ישראל לסוגיות הנוגעות ליחסי החוץ והביטחון של מדינת ישראל היא ההתעלמות מהשינוי העמוק שחל במצבן של נשים יהודיות ופלסטיניות בישראל ובשטחים הכבושים בעקבות קריסת תהליך השלום. תהליך זה קשור גם להשפעות הניאוליברליזם ולמכנה התרבותי שחל בשיח הפמיניסטי העולמי, שהובילו לצמצום הדיון הציבורי והפוליטי בסוגיות של שוויון חברתי-כלכלי לנשים ולהרחבת התביעות לייצוג מספרי הולם".⁵⁰

נקודות החיבור וההזדהות בין נשים יהודיות לפלסטיניות

לצד הפערים שתוארו לעיל בין הפרספקטיבה הנשית הישראלית לזו הפלסטינית, בכל הקשור למפגש ולשיח המשותף, ישנן גם לא מעט נקודות חיבור והזדהות שסביבן פלסטיניות ויהודיות מירושלים חוות ומתארות חוויה נשית משותפת.

1. ירושלים כעיר מלחמה וכסוגיית ליבה:

ירושלים היא מרחב אורבני חי ופעיל, עיר גדולה שאנשים ונשים גרים, עובדים, לומדים, מטיילים, מבליים ומתקיימים בה, אבל באותה עת ירושלים היא גם סוגיית ליבה בסכסוך הישראלי-פלסטיני, וחלקים גדולים ממנה הם למעשה שטח מסופח שמצוי תחת שליטה זרה. לאופיה זה של העיר יש השפעה מרחיקת לכת לא רק על תחושת הביטחון של תושביה הפלסטינים, אלא גם על זו של תושביה היהודים, ובוודאי היהודיות. לדברי גורי, "העובדה שירושלים היא אתר של סכסוך ואתר של כיבוש – מה המשמעות של להיות אשה יהודיה במערב העיר אבל שחיה באווירה

50 נשים שלום וביטחון: החלטה 1325 של מועצת הביטחון בהקשר הישראלי, שרי אהרוני. מכון ון ליר ושוות, 2015.

של עיר מלחמה, בעיר שפורצים את הגבולות שלה? מה המשמעות של צעדים חד-צדדיים עבור נשים יהודיות?"

2. ירושלים היא עיר קשה ואלימה, בפרט עבור נשים:

ירושלים היא עיר ענייה מאוד, צפופה מאוד ומעורבת. היא מערבת דתות שונות, לאומים שונים, מערכות חוק שונות, ורמות שונות של חיי דת וקיום מצוות – הן בקרב תושביה הפלסטינים והן בקרב תושביה הישראלים. להטרוגניות הזו יש פוטנציאל לייצר מפגש ושיח משותף, אך בה בעת זהו גם מתכון בטוח לחיכוך מוגבר. במילותיה של גורי, "ירושלים היא עיר קשה במיוחד. כל הבעיות של מדינת ישראל מתקיימות בירושלים על סטראידיים. אני יכולה להגיד כאשה, שירושלים היא פשוט עיר לא ידידותית לנשים. היא עיר שלא נותנת ביטוי לצרכים של נשים באופן כללי".

3. ירושלים כמרחב דתי שיש לו פוטנציאל מוגבר לפגוע בנשים, לשלוט בהן ולהדיר אותן:

חלק גדול מתושבי ירושלים – היהודים, המוסלמים והנוצרים – הם דתיים. קהילות דתיות וחרדיות נוטות לשמר קודים פטריארכליים מובהקים ויחסי כוחות ברורים בין גברים לנשים, ואופיין המסורתי והשמרני מקשה מאוד על הניסיון לאתגר את הקודים הללו. בהקשר זה, כותבת ד"ר מלכה גרינברג, ירושלמית שחוקרת את הפרקטיקות היומיומיות של נשים פלסטיניות וישראליות במרחבי העיר בירושלים: "עבור נשים רבות, ירושלים נתפסת כמרחב פנאופטיקוני⁵¹ הנשלט על ידי יחסים חברתיים פטריארכליים שמה שמעצב אותם הוא הכוח של המבט הגברי, התופס לבוש לא צנוע כבלתי מקובל. המישטור של גופים של נשים והמבט העצמי שלהן הוא לא רק תהליך פנימי אלא גם נאכף באמצעות הטרדות ברחוב והתחושה של להיות כפופה 'למבטים לא נוחים', כשמישהי לא מתיישרת לפי הנורמות החברתיות-תרבותיות של לבוש צנוע".⁵²

בפרק הקודם הוקדש סעיף שלם לקשיים שקשורים לאפליה וגזענות על בסיס ניראות ולבוש, ואכן – היות שנשים פלסטיניות בירושלים חיות תחת משטר כיבוש, הן הראשונות שסובלות בשל כך מפגיעה, הדרה ומישטור. עם זאת, היות שירושלים היא כאמור מרחב דתי, מסורתי ופטריארכלי

51 "פנאופטיקון" הוא מונח מרכזי בביקורת התרבות של מישל פוקו, המתאר מנגנון מישטור עצמי שנוצר מתוך החוויה של הפרט שהוא נצפה באופן בלתי פוסק ומצוי תחת שליטה ופיקוח מתמיד. המונח מבוסס על מבנה אדריכלי שהוצע על ידי הפילוסוף ג'רמי בנתהם בסוף המאה ה-18, שנועד לתת מענה לבעיות של פיקוח, משמעת ומעקב אחר ציבור גדול של אנשים, ושימש בעיקר בתי סוהר.

52 Malka Greenberg Raanan and Nufar Avni, (Ad)dressing belonging in a contested space: Embodied spatial practices of Palestinian and Israeli women in Jerusalem, October 2020.

מאוד, המידיות שבה ניתן "למיין" בה נשים ולקבוע את מידת שייכותן (או אי שייכותן) למרחבים מסוימים חל גם על יהודיות. גם השימוש, הגברי לרוב, בגוף האשה לצורך הפרדה, נבדלות וסימון גבולות הוא אקט שמוכנה כלפי נשים יהודיות במידה דומה לזו המופנית כלפי נשים פלסטיניות. אליבא דגורי, "הדבר היחיד שמדברים עליו אפרופו השפעת הכיבוש והסכסוך על נשים יהודיות, זה שהן סובלות מהטרדות מיניות מפלסטינים - מה שהופך אותן באחת לגוף ששייך לקולקטיב הלאומי, והקולקטיב הלאומי מתייצב להגן על הגוף הנשי הזה מטעמים גזעניים. גוף האשה הוא חלק מאתר מלחמה, הוא אמצעי לפגיעה בצד השני או להשפלה שלו".

בהקשר הזה, הדרת נשים בירושלים באה לידי ביטוי אפילו במובן הפרקטי ביותר, כאשר "יש את המועצה הדתית המתאמת, רבנים כמרים ושייחים וכאלה, שכאילו חלק מהתפקיד שלהם זה לייצר איזו מנהיגות דתית שמנסה למתן את ההשפעות ההרסניות של ההיבטים הדתיים של הסכסוך, אבל אין שם נשים. לא באופן משמעותי".

4. תפיסת הביטחון הפרדיגמטית בישראל היא פטריארכלית, ולא לוקחת בחשבון צרכים של נשים:

אחד מהסוגיות המדוברות ביותר בתוך השיח הישראלי שעוסק בהחלטה 1325 נסובה סביב הגדרת המושג "ביטחון". במדינה שההיסטוריה שלה נכתבת על ידי מלחמות ומבצעים צבאיים, שיש בה גיוס חובה, ושהזהות הלאומית בה מוגדרת במידה רבה על ידי הרעיון של "קמים עלינו לכלותינו", ביטחון הוא נושא שתופס מקום מאוד מרכזי. לפיכך, נדמה שרבות מהעוסקות בהיבטים המגדריים של הכיבוש והסכסוך מבקשות לאתגר את האופן שבו תופסים בישראל ביטחון, להצביע על ההיבטים המדירים והמפקירים של הגדרת הביטחון ההגמונית, ולהציע הגדרות חדשות.

לפי אסיה איסטושינה, מומחית לחקר סכסוכים ורכזת פרויקט מדד הביטחון של נשים,⁵³ "עלינו לחשוב לא רק במושגים של ביטחון מיליטריסטי אלא גם על ביטחון אנושי. [...] ביטחון אנושי פירושו שהמערכת תוכל לתת מענים הולמים לכלל הצרכים של אזרחים. [...] האם יש לי ביטחון פנסיוני, תחבורתי, תעסוקתי, בריאותי וכו'".⁵⁴ בדומה לאיסטושינה, גם גורי גורסת כי "ביטחון זה ללכת ברחוב בשעת ערב ולדעת שתגיעי הביתה בשלום. ביטחון זה לדעת שתקבלי שכר הוגן והולם על העבודה הקשה

53 [אתר מדד הביטחון של נשים](#)

54 [מומחיות מדברות על הסיכוח, הסכסוך ופתרונות אפשריים](#), נשים עושות שלום, 21.6.20.

שלך, שתהיה לך קורת גג מעל לראשך ומזון בריא ומזין. ביטחון זה לעלות לאוטובוס ולדעת שאת יכולה לשבת איפה שאת רוצה. ביטחון הוא הזכות לחיים חופשיים מדיכוי, ניצול ואלימות".⁵⁵

בעוד שהתפיסה השלטת בישראל משייכת את היעדר תחושת הביטחון של ישראליות וישראלים לאיום הביטחוני הרובץ מעל מדינתנו הקטנה והמוקפת אויבים, הגישה המגדרית סביב סוגיות של שלום וביטחון מבקשת להציע הסבר שונה, ואף סותר. בנייר עמדה שפרסמו יחד מספר ארגוני נשים בישראל בשנת 2015 נכתב כך: "ההגדרה של ביטחון בתוכנית הארצית חייבת להכיר בכיבוש הישראלי של השטחים הפלסטיניים ובאפליה המוסדית כנגד פלסטינים תושבי מדינת ישראל כגורמי ליבה בהרגשת חוסר ביטחון לכל הנשים. [...] ביטחון חייב לכלול הגנה על זכויות קולקטיביות של מיעוט לאומי, כמו גם סיום הכיבוש והאפליה המבנית וחקיקה מפלה".⁵⁶

5. שיח מיליטריסטי שמדיר נשים מהדיון ומתעלם מהצרכים שלהן:

הגדרת הביטחון המצומצמת המתוארת לעיל היא חלק משיח שלם שמתאפיין במיליטריזם וכוח, ומזוהה מאוד עם ההגמוניה הפטריארכלית בישראל, שבכל הקשור לביטחון נוטה לדחוק נשים החוצה.⁵⁷ לפי מירב כהנא-דגן, סגנית ראש מכון מתווים שעוסק במדיניות החוץ האזורית של ישראל, "את הרקע והנסיבות שמובילים לפערי הייצוג בין נשים לגברים בפוליטיקה ובמוקדי קבלת ההחלטות ניתן לשייך, בין היתר, גם למיליטריזם המשחק תפקיד מרכזי בחברה הישראלית, בהיסטוריה הישראלית ובנרטיב הלאומי. ישראל מצויה בסכסוך מתמשך, ובמרוצת השנים הדגש על ביטחון מאפיל על צרכים ומאמצים אחרים".⁵⁸ באותו הקשר, גם גורי טוענת ש"כאשה עם תודעה פמיניסטית, האופן שבו אפילו מתנהל השיח על איך לסיים את הסכסוך – אני חווה אותו הרבה פעמים כפוגעני, ככזה שמשאיר אותי מחוץ לשיח בגלל האופי הכוחני שלו".

נשים, שלום וביטחון

בקרוב יהודיות העוסקות בנושא של נשים, שלום וביטחון, רבות מצביעות על

55 חמוטל גורי, 'ישראל חזקה בביטחון אבל חלשה בשוויון מגדרי', 14.2.19, נשים עושות שלום.

56 הערכה ביקורתית והמלצות לתוכנית הפעולה ליישום החלטת מועצת הביטחון באום 1325 בנושא נשים שלום וביטחון בישראל, נייר עמדה מטעם ארגוני זכויות נשים יהודיות ופלסטיניות בישראל, 2015.

57 "לעשות מקום לשלום" – שייכות, שותפות ומגוון בפעילות נשים למען שלום בישראל, נורית חג'אג', שירי לוינס, קרן פרידריך אברט, דצמבר 2020.

58 נשים, שלום וביטחון: החלטות והצהרות לחוד ומציאות לחוד, מירב כהנא-דגן, מכון מיתווים, דצמבר 2020.

מרכיבים הייחודיים לניסיון החיים הנשי ולחוויה הנשית, כמו גם על תכונות וכישורים שמזוהים עם נשים ונשיות – ככלים אפקטיביים ביותר לפתרון סכסוכים, ובפרט הסכסוך הישראלי-פלסטיני והכיבוש. בדומה לרבות מהכותבות שדבריהן מובאים כאן, גם אנחנו מבקשות להסתייג מכל ייחוס מהותני או טבעי של תכונות כאלו ואחרות לגבריות או לנשיות באופן אקסקלוסיבי, ולוקחות בחשבון שכשם שקיימים בעולם סוגים שונים של נשים, כך קיימים גם סוגים שונים של נשיות. עם זאת, אנחנו כן מכירות בכך ששנים של הבניות חברתיות ומגדריות חידדו לא מעט כישורים ותכונות שמזוהים עם נשים יותר מאשר עם גברים, ושקשורים בחוויות ובניסיון החיים הייחודי לנשים, ובהם אנו מבקשות לעסוק כאן.

במסגרת השיח המיליטריסטי ותפיסת הביטחון הצרה שמאפיינים את ההנהגה הישראלית מקום המדינה ועד היום, רגשנות היא לא רק כלי מיותר, אלא אף נתפסת כמכשול וכסממן של חולשה. אלא שבהתבוננות על הגישות שהביאו בסופו של דבר לפתרוןם של סכסוכים מורכבים וממושכים ברחבי העולם לאורך ההיסטוריה, ניתן בהחלט לזהות ממד רגשי שקיבל מקום והכרה. דוגמה מובהקת לכך היא ועדת האמת והפיוס שהוקמה בדרום אפריקה לאחר נפילת משטר האפרטהייד, שרבים משייכים לה חלק מרכזי בהצלחת התהליך כולו. לפי גורי, "הגישה של כל המנהיגים הישראלים שניגשו למשא ומתן היתה גישה מאוד פרגמטית ומאוד עסקית של 'בואו נדבר תכלס', וגם של 'אלה מבינים רק כוח אז נבוא אליהם עם פיתויים מצד אחד ועם כוח מצד שני'. אבל אנחנו ממשיכים להתעלם מזה שלסכסוך הזה יש ממדים ועומקים רגשיים, ולכיבוש יש עומקים רגשיים".

באותה נשימה גורי מדברת גם על אימהות כעל מרכיב בניסיון החיים הנשי שיש בו בכדי לתרום לפתרון סכסוכים. "אימהות נתפסת על פי רוב כמעשה פרטי ואישי שמקומו במרחב הביתי והמשפחתי. הרוך, הדאגה וההכלה שמתלווים למלאכת גידולם של ילדים נתפסים כמתאימים לתפקידים "נשיים" של טיפול, אבל כחות למשימות ניהול ומנהיגות שדורשים החלטיות, נחישות וקשיחות. [...] האמנם? כל מכגש אנושי; אישי, מקצועי, עסקי או פוליטי מעורר בנו שלל רגשות; לוחץ לנו על כפתורים, נוגע בנו במקומות לא מודעים. משברים קטנים וגדולים נוצרים כשאנו נוהגים בעיוורון, ביוהרה או בכוחניות. התגובות שלנו יכולות להסלים או להרגיע את המשבר".

בנוסף, אפילו לנוכח כל ההסתייגויות המוצדקות המזהירות מזיהוי של תכונות מסוימות כנשיות או גבריות, עדיין יש לקחת בחשבון את ההבניות החברתיות והמגדריות שהביאו לכך שבקרב נשים יש לעתים קרובות מידה רבה יותר של פשרנות, גמישות וחמלה ביחס לגברים. "פוליטיקה של דאגה, אכפתיות וטוב

משותף; היכולת לנסח חזון מעורר השראה; תחושת שליחות ואחריות; קשב עמוק ויכולת לנתח מצבים מורכבים של אי ודאות, אי יציבות, מורכבות ועמימות; חמלה ונחישות; היכולת להתייעץ, ללמוד ולקבל החלטות שמבוססות על תהליכים משותפים".⁵⁹

תכונות "נשיות" אלה שנותנות מקום רב יותר להיבטים שעוסקים בהכרה וריפוי, הן גם מה שיאפשר בסופו של דבר לפתוח את הדברים ולדון בהם באופן שמאפשר להתקדם הלאה. "בכל מרחב של אקטיביזם נשי יש גם הרבה 'פילות' בחדר, אותן סוגיות מדוברות למחצה של גיל, מעמד כלכלי, לאום, אתניות, מעמד אזרחי, מיקומים חברתיים וגיאוגרפיים. וכמובן, 'הפילה' הגדולה מכולן - הסכסוך הישראלי פלסטיני. כדי לסלק את ה'פילות' מהחדר אנחנו חייבות לדבר עליהן, להישיר מבט אליהן ולומר שהמחלוקות בינינו הן התחלה של שיחה, ולא סופה".⁶⁰

על ישראל לחתור להסדר מדיני קבוע ומוסכם שיסיים את הכיבוש, יפסיק את הסיכוח הזוחל וירסן את השאיפה הלאומנית לשלוט לנצח בכל המרחב תוך שמירה על יתרון דמוגרפי יהודי, ויאפשר את מימוש השאיפות הלאומיות של בנות ובני שני העמים – הן ברמה הפרטנית והן ברמה הקולקטיבית. עם זאת, גם בזמן שיחלוף עד להסדר מדיני ארוך טווח ומוסכם, על מדינת ישראל מוטלת האחריות להגן על תושביה הפלסטינים, ובפרט על תושבותיה הפלסטיניות, החשופות ביתר שאת לסכנות ולפגיעה בזכויות.

59 חמוטל גורי, [למה אני צריכה את 1325 ולמה גם אתם צריכים אותה](#), 11.11.20, אונלייף.

60 חמוטל גורי, [הסוד לשלום עולמי: נשים](#), אתר רשת 13, 8.3.17.

המלצות

1. המציאות היומיומית בירושלים היא בלתי שוויונית וא-סימטרית, ומהראיונות עולה תמונה של הזנחה מכוונת והפקרה שיטתית וארוכת שנים של חלקה המזרחי של העיר ותושביה. לפיכך, לצד המאבק לסיום הכיבוש, ובאופן בלתי תלוי בו, על הרשויות לפעול לתיקון מיידי של כל המגבלות, הסכנות והליקויים מהם סובלים תושביה ותושבותיה הפלסטינים של ירושלים המזרחית ולדאוג למימוש מיידי ומלא של כל זכויותיהם.
2. ברוח החלטה 1325, יש לפעול לקידום מדיניות עירונית שתבטיח את רווחתן, ביטחונן ומימוש זכויותיהן של כל הנשים בירושלים, וזאת תוך הקפדה על נציגות נשית שתביא אל שולחן קבלת ההחלטות פרספקטיבה מגדרית, ניסיון חיים נשי, ומגע יומיומי עם השטח. על הייצוג הנשי להיות מגוון והולם, הן ברמה הכמותית והן ברמה המהותית, והוא מוכרח לקדם גם פרספקטיבה מגדרית וחשיבה פמיניסטית, וזאת בכדי להבטיח שגם הדיון עצמו אינו כבול לקודים פטריארכליים ומדירים.
3. משטר כיבוש של 54 שנה מהווה הפרת זכויות אדם חמורה, עמוקה ומתמשכת. יש לסיים את הכיבוש, הסיפוח והשליטה שישראל מפעילה על השטחים ועל הפלסטינים החיים בהם, כולל באזור ירושלים המסופח לישראל משנת 1967. כל עוד ישראל תמשיך לשלוט בפלסטינים, ירושלים תישאר עיר שקיימים בה יחסי דיכוי במסגרתם רק לצד אחד נתונה הזכות למימוש עצמי ולאומי ולאוטונומיה קהילתית. בדומה לאזורי סכסוך אחרים, גם במקרה הזה הנפגעות העיקריות הן נשים, מהן זכות הבחירה והזכות לשליטה עצמית נשללות ביתר שאת.
4. יש להחיל בעיר מדיניות שתאתגר את תפיסת הביטחון המיליטריסטית שהתוותה עד כה את פני הדברים, ותבטיח בין היתר גם דאגה לתחושת הביטחון האזרחית של תושבותיה ותושביה. על מדיניות זו לכלול דאגה לביטחון האישי, הביטחון הגופני, הביטחון התעסוקתי, הביטחון הכלכלי, הביטחון התזונתי, הביטחון הרפואי, הביטחון החברתי, הביטחון התרבותי והביטחון במרחב המשפחתי, בהתאם לסוגיות שעלו מתוך הראיונות עם נשות העיר.
5. כבר כעת, יש להקדיש מחשבה לא רק לצעד הבא של סיום הכיבוש

אלא גם לצעדים שיבואו אחריו, ולנקוט יוזמות שיקדמו רוח של כיוס, ויושתתו על הדדיות, פשרה, הכרה ופרספקטיבה מגדרית. המודל שאנו מבקשות להציע עבור ירושלים של לאחר סיום הכיבוש הוא מודל של עיר פתוחה שתשמש בירתם של שני העמים, כאשר כל אחד מהם מתפקד בה כקהילה נפרדת המקיימת את חייה באופן עצמאי ואוטונומי.

6. מודל זה צריך להיות מורכב בין היתר גם מתשתית אשר תייצר ממשקים שלאחר סיום הכיבוש יאפשרו לשתי הקהילות האוטונומיות הללו לחלוק את המרחב באופן שוויוני – בין אם באמצעות פעילות משותפת ובין אם בנפרד. ממשקים כאלו יוכלו להיבנות בהתבסס על מרחבים משותפים המופעלים כבר כיום באופן נקודתי, שיכולים לשמש לכך מודל. בנוסף, הם גם יביאו לידי ביטוי נקודת מבט מגדרית ואת חשיבותו וכוחו של הממד האזרחי, שאמנם לא מורכב מנשים בלבד, אך בהחלט נותן להן הרבה יותר ביטוי בהשוואה לממד המיליטריסטי.

סיכום

עד כה, בכל היוזמות וההסדרים המדיניים בלטו לא רק היעדר כמעט מוחלט של נציגות נשית, אלא גם הלך רוח שלא לוקח בחשבון פרספקטיבות מגדריות או אינטרסים נשיים. דו"ח זה לא נועד להציע פתרון מדיני כולל, כי אם עמדה לפיה יש להתבונן בעין מגדרית על הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועל הכיבוש בירושלים. הפרספקטיבה המגדרית בדו"ח באה לידי ביטוי בראש ובראשונה בעיסוק ממוקד בנשים ירושלמיות, בחוויות החיים שלהן ובצרכים שלהן, אך גם במתודולוגיה המחקרית של ראיונות, שנתנה מקום לדיאלוג, למגוון ולהתמקדות במציאות היומיומית.

הראיונות איפשרו לנו להכיר את הסוגיות והנושאים המרכזיים שמעסיקים את הנשים הפלסטיניות תושבות העיר (בין היתר סוגיות של מעמד; גישה ושפה; תשתיות; השכלה ותעסוקה; תחושת ביטחון אישית, גופנית ומשפחתית ועוד), ומתוך כך למפות את הזכויות הנפגעות. זאת, תוך שאנו יוצאות מתוך הבנה שחיים תחת כיבוש כרוכים מיסודם בהיעדר שוויון וצדק ובהפרה עמוקה, יומיומית ומתמשכת של זכויות האדם הבסיסיות ביותר, ובראשן הזכות להגשמה של שאיפות לאומיות והזכות לשליטה עצמית.

לפיכך, העיסוק בהפרות נקודתיות של זכויות כאלו ואחרות ובצרכים ספציפיים שאינם מקבלים מענה – לא נועד בשום צורה ואופן לנרמל ולקבע את הכיבוש, או לרמוז שניתן "לתקן" אותו עד שיהפוך לסביר. עם זאת, בשם המחויבות שלנו להגן על נשים מפני הסכנות והפגיעות להן הן חשופות ולתת מענה לצרכים המידיים היחודיים להן, אנחנו גם לא יכולות להרשות לעצמנו לחכות לפתרון מדיני כולל או לסיום הכיבוש עד שנידרש לסוגיות הללו.

לתחושתנו, גם איתגור כזה של הגישה של "הכל או כלום", שמיוצגת לרוב על ידי ההגמוניה הפטריארכלית הישראלית והפלסטינית, וניסיון להחליף אותה בקו פשרני, מורכב ואמביוולנטי יותר – הוא מעשה כמיניסטי. הוא מאתגר את הלך הרוח המיליטריסטי ששלט בניהול הסכסוך מתחילתו ועד היום, ומציב אלטרנטיבה גמישה ודינמית יותר לתפיסה שמחלקת את תושבי ירושלים ל"אנחנו או הם", ואת החיים בה ל"ביחד או לחוד".

הגישה הזו באה לידי ביטוי גם בפרק שעסק בפרספקטיבות של הנשים יהודיות. הראיונות, כמו גם הכתיבה הנשית הישראלית בנושא, העלו דואליות מעניינת, שבמסגרתה לנשים ישראליות מצד אחד קשה להזדהות עם רבות מחוויות

החיים של נשים המצויות תחת משטר כיבוש, ומצד שני גם קיימות ביניהן לא מעט נקודות של דמיון וחיבור. תחומי ההזדהות המרכזיים שעלו בפרק זה עסקו בחוויה הנשית של חיים באזור סכסוך, שנשלט על ידי הגמוניה פטריארכלית ושיח מיליטריסטי שקיבעו הגדרה צרה של תחושת ביטחון, אשר ברובה לא מדברת אל נשים ולא עונה על צרכיהן.

בין הנשים הפלסטיניות ליהודיות קיימים פערים יסודיים הנעוצים לא רק במסורת ארוכת שנים של ביסוס עמדה של אויבות, אלא גם בפער עצום בין תנאי המחיה והתודעה של הצד הכובש לבין אלו של הצד הנכבש. עם זאת, אנו מאמינות שהסוגיות המגדריות שסביבן מתאפשרת גם ההזדהות הן הזדמנות לפתוח שיח הדדי, שיוכל להתגבר על הפערים והמרחק בכל הקשור לזהות הלאומית, האתנית והדתית.

מתוך התבוננות במגוון הפרספקטיבות – הפלסטיניות והישראליות – העלינו שש מסקנות מרכזיות שאנו מאמינות שמוכרחות להוביל כל תהליך לפתרון הסכסוך. בראש ובראשונה, המציאות היומיומית בירושלים היא בלתי שוויונית וא-סימטרית. מהראינונות עם הנשים הפלסטיניות עולה תמונה של הזנחה מכוונת והפקרה שיטתית וארוכת שנים של חלקה המזרחי של העיר ותושביה. לפיכך, לצד המאבק לסיום הכיבוש, ובאופן בלתי תלוי בו, על הרשויות לדאוג למימוש מיידי ומלא של כל הזכויות של תושבי ותושבות מזרח העיר הפלסטינים. זאת, לא רק באמצעות תקצוב מאסיבי אלא גם על ידי תיקון כל המנגנונים שמפלים ומדירים – החל בנושאים הקשורים להזנחת התשתיות והיעדר פיתוח, דרך האפשרות לנוע בחופשיות ובביטחון, ועד לסוגיות של גירוש ואובדן מעמד, הגבלה באיחוד משפחות, הריסות בתים וכד'.

שנית, מרבית התוכניות לפתרון מדיני נהגו ונדונו בעיקר על ידי גברים, והתאפיינו בהיעדר ייצוג לנשים, הן ברמה המספרית והן ברמה המהותית. יש לפעול לקידום מדיניות עירונית שתבטיח את רווחתן, ביטחונן ומימוש זכויותיהן של כל הנשים בירושלים, וזאת תוך הקפדה על נציגות נשית שתביא אל השולחן קבלת ההחלטות פרספקטיבה מגדרית, ניסיון חיים נשי, ומגע יומיומי עם השטח. על הייצוג הנשי להיות מגוון והולם, הן ברמה הכמותית והן ברמה המהותית, והוא מוכרח לקדם גם פרספקטיבה מגדרית וחשיבה פמיניסטית, וזאת בכדי להבטיח שגם הדיון עצמו אינו כבול לקודים פטריארכליים ומדירים.

על ישראל לשים סוף לכיבוש, לסיפוח ולשאיפה לשלוט לנצח בכל המרחב שבין הירדן לים ולכונן בו עליונות יהודית. המדיניות שישראל מפעילה כבר 54 שנה

בשטחים הכבושים מהווה הפרה קיצונית של זכויות אדם, פוגעת במליוני נשים ואנשים כל יום, וכרוכה בסיכון, נישול ופגיעה. כל עוד ישראל תמשיך לשלוט בפלסטינים, ירושלים תישאר עיר שקיימים בה יחסי דיכוי במסגרתם רק לצד אחד נתונה הזכות למימוש עצמי ולאומי ולאוטונומיה קהילתית.

באותה נשימה, מהראיונות עם נשות העיר עולה כי עבור רובן, החוויה של חיים בטוחים עבורן ועבור משפחתן תלויה במרכיבים שונים, שהוזנחו והופקרו בשם תפיסת הביטחון המיליטריסטית הצרה שהובילה את מרבית מקבלי ההחלטות. אי לכך, יש להוסיף לחשיבה הביטחונית הקיימת תפיסת ביטחון רחבה יותר, שתענה על צרכיהם של כל תושבות ותושבי העיר ותעניק להם ביטחון אישי, ביטחון גופני, ביטחון תעסוקתי, ביטחון כלכלי, ביטחון תזונתי, ביטחון רפואי, ביטחון חברתי, ביטחון תרבותי וביטחון במרחב המשפחתי, בהתאם לסוגיות שעלו מתוך הראיונות עם נשות העיר.

כמו כן, המודל שאנו מבקשות להציע עבור המרחב העירוני הירושלמי של לאחר סיום הכיבוש הוא מודל של עיר פתוחה שתשמש בירתם של שני העמים, כאשר כל אחד מהם מתפקד כקהילה נפרדת המקיימת את חייה באופן עצמאי ואוטונומי. מודל זה צריך להיות מורכב בין היתר גם מתשתית אשר תייצר ממשקים שלאחר סיום הכיבוש יאפשרו לשתי הקהילות האוטונומיות הללו לחלוק את המרחב באופן שוויוני – בין אם באמצעות פעילות משותפת ובין אם בנפרד. ממשקים כאלו ניתן למצוא בירושלים גם היום, ובאופן לא מפתיע הם בדרך כלל קשורים ליוזמות שמובלות על ידי נשים.⁶¹

הממשקים הללו, שנוצרו מצד אחד מתוך מודעות לחשיבות של חיים משותפים בעיר, אך מצד שני גם מתוך הכרה בתחלואי השליטה הישראלית בפלסטינים וחתירה לסיימה, הם אלו שכבר כעת מניחים את התשתית לקראת תהליך הפיוס שיוכל להבשיל לאחר שהכיבוש יסתיים. במובן הזה, הם מהדהדים את הפרספקטיבה המגדרית לא רק באמצעות אופיו התהליכי של המאמץ להפוך את ירושלים לעיר פתוחה, משותפת ושוויונית, אלא גם בזכות חשיבותו וכוחו של הממד האזרחי, שאמנם לא מורכב מנשים בלבד, אך בהחלט נותן להן הרבה יותר ביטוי בהשוואה לממד המיליטריסטי.

באמצעות יישום ההמלצות שלעיל נוכל לא רק להציע נדבך נוסף וחשוב לחשיבה על פתרון הסכסוך וסיום הכיבוש, אלא גם ליישם את החלטה 1325 על כל מרכיביה – ייצוג נשי, הגנה על נשים והטמעה של פרספקטיבה מגדרית בפתרון סכסוכים.

61 לדוגמה, ["Light a Shine" at Panel Woman](#) מאת ALLMEP, פעילות קבועה במסגרת קבוצת נשים ישראליות-יהודיות ופלסטיניות תושבות ירושלים בהובלת עיר עמים, ועוד.

להשקפתנו, זוהי הדרך הראויה ביותר לציין 54 שנות כיבוש ועשרים שנה להחלטה באופן שגם בוחן אותה ואת היישום המקומי שלה בראייה ביקורתית, אך גם מממש אותה ומביא אותה לידי ביטוי. אנו סבורות שכל פתרון עתידי כולל יצריך התייחסות כזו לכל מרכיביה של החלטה 1325, ובדומה לגורמים שונים שפועלים לקידום השוויון והצדק בעיר – אנו מאמינות שפתרון כזה יצטרך להכיר בזיקתם של שני העמים לירושלים, בשאיפות הלאומיות של שניהם, ובזכויות שלהם.

זולת

לשוויון וזכויות אדם

זולת לשוויון וזכויות-אדם הושק במאי 2020. זהו מכון ייחודי המשלב מחקר וניתוח יחד עם פעילות ברשתות החברתיות ובתקשורת הממוסדת, וממצב את עצמו כגשר בין הזירה הפוליטית לחברה האזרחית. המחקרים של זולת בוחנים את מציאות הפוליטית והציבורית, אבל העבודה שלנו מסתכמת לא רק בזה. כמכון מחקר, אנחנו נאבקים באמצעות הצגת סדר יום אלטרנטיבי, עיצוב השיח הציבורי וקידום מדיניות וחקיקה שתקדם את ערכי הדמוקרטיה וזכויות אדם. אנחנו מייצגים תפיסה רחבה של זכויות אדם, המתייחסת אל זכויות אוניברסליות, זכויות אזרחיות פרטיות וקולקטיביות, וזכויות חברתיות - כמכלול. לגישתנו, הזכויות השונות תלויות זו בזו ומחייבות זו את זו.

[קראו עוד בעמוד 'המטרה שלנו' באתר זולת](#)

מכון זולת לשוויון וזכויות אדם

נשיאה: זהבה גלאון

מנכ"לית: עינת עובדיה

ליצירת קשר: info@zulat.org.il

לאתר זולת: zulat.org.il

לתרומות: [אתר ישראל תורמת](#)

המימון לכתיבת הדוח ניתן על ידי קרן אולוף פלמה

